

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ОРГАНІЗОВУВАТИ
ХУДОЖНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студент II курсу, групи 613

спеціальності 013 «Початкова освіта»

БАЛАН ОЛЕСЯ МИХАЙЛІВНА

Науковий керівник:

Канд.пед.наук, доц. **Предик А.А.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

Протокол № Звід «7» листопада 2023 р.

Зав. кафедри _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Балан О.М. Формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва. – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 110 с.

Сьогодні в шкільній практиці важлива роль приділяється формуванню таких важливих навчальних умінь учня молодшого шкільного віку, як організаційні вміння, які забезпечують підготовку дитини до ефективного засвоєння навчального матеріалу з образотворчого мистецтва, оптимальне відтворення практичних дій у цій діяльності. Автором визначені теоретичні аспекти формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва, а саме уточнено сутність, зміст та структуру умінь молодших школярів організовувати художню діяльність на уроках мистецтва. Проведено констатувальне дослідження, яке сприяло з'ясуванню стану сформованості у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва.

В роботі обґрунтовано систему формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва, яка включала характеристику основних компонентів системи формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва; запропоновано зміст, методи, форми та засоби формування в учнів початкової школи умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва.

Практична цінність представленої роботи полягає в запропонованих методичних рекомендаціях для вчителів щодо формування умінь організовувати художню діяльність школярів на уроках образотворчого мистецтва в Новій українській школі.

Ключові слова: уміння, організованість, уміння організовувати художню діяльність, художня техніка, система, умови, методи.

ABSTRACT

Balan O.M. Formation of skills to organize artistic activities of younger school children in art lessons. – Manuscript. Master's Degree Program for Master's Degree in Specialty 013 Primary Education. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 110 p.

Today, in school practice, an important role is given to the formation of such important educational skills of a child of primary school age as organizational skills, which ensure the child's preparation for the effective assimilation of educational material in fine arts, optimal reproduction of practical actions in this activity. The author determined the theoretical aspects of the formation of the skills to organize the artistic activity of younger schoolchildren in art lessons, namely, the essence, content and structure of the skills of younger schoolchildren to organize artistic activity in art lessons were clarified.

The work substantiates the system of formation of skills to organize artistic activity of younger schoolchildren in art lessons, which included the description of the main components of the system of formation of skills to organize artistic activity of younger schoolchildren in art lessons; the content, methods, forms and means of formation of primary school students' ability to organize artistic activities in art lessons are proposed.

Keywords: skill, organization, ability to organize artistic activity, artistic technique, system, conditions, methods.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ОРГАНІЗОВУВАТИ ХУДОЖНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	10
1.1 Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених проблеми формування умінь організовувати художню діяльності молодших школярів	10
1.2 Сутність, зміст і структура умінь молодших школярів організовувати художню діяльність на уроках мистецтва	20
1.3. Оптимізація процесу формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва	27
1.4. Констатувальне дослідження стану сформованості умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва в початковій школі	38
<i>Висновок до першого розділу</i>	51
Розділ 2. СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ОРГАНІЗОВУВАТИ ХУДОЖНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	52
2.1. Характеристика основних компонентів системи формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва	52
2.2. Зміст, форми, методи та засоби формування в учнів початкової школи вміння організовувати художню діяльність на уроках мистецтва	67
2.3 Методичні рекомендації щодо формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва	78
<i>Висновок до другого розділу</i>	88
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі модернізації освіти, одними із нагальних проблем сьогодення є розвиток початкової освіти як основи для отримання знань, умінь та навичок, а також формування різнобічної розвинутої особистості. Важливим аспектом в оцінці якості освітнього процесу є рівень загальнонавчальних умінь у молодших школярів, які вони формують на уроках з різних предметів, зокрема на уроках образотворчого мистецтва. Уроки образотворчого мистецтва є частиною базового навчального плану і успішно виконують важливу роль у культурному розвитку учнів. Вони базуються на науковому підході до вивчення навколишнього середовища і вимагають спеціальної організації навчальної діяльності.

У “Державному стандарті початкової ланки освіти образотворче (візуальне) мистецтво освітньої галузі “Мистецтво” виділено як один з домінуючих видів мистецтва, який реалізується в навчальних програмах даного предмету [12, с.2-3].

Мистецтво є могутнім засобом вдосконалення індивіду, воно зумовлюється розвитком творчих здібностей, образного мислення, естетичної сфери і свідомості (Г. Костюк, Л. Масол, І. Янковська). Реалізувати можливості мистецтва з необхідною повнотою необхідно, розв’язавши ряд складних завдань, які стоять перед школою і вчителем. Одним з таких завдань є педагогічне керування процесом сприйняття, усвідомлення та відображення оточуючого світу на уроках образотворчого мистецтва.

Сьогодні в шкільній практиці не акцентується увага на формуванні таких важливих навчальних умінь дитини молодшого шкільного віку, як організаційні уміння, які забезпечують підготовку дитини до ефективного засвоєння навчального матеріалу з образотворчого мистецтва, оптимальне відтворення практичних дій у цій діяльності.

О. Савченко наголошує на необхідності та важливості формування організаційних умінь у молодших школярів, як фактору готовності до

процесу навчання, оскільки "із зовнішньої організованості розпочинається внутрішня" [52, с.171]. Автор підкреслює, що: "Правильна організація робочого місця усуває побічні подразники, що заважають дитині зосередитися, сприяє раціональному використанню часу уроку, вихованню акуратності" [52, с.171].

Теоретичну основу дослідження становлять : концептуальні положення сучасної філософії освіти про розвиток гармонійної особистості, значення естетичного виховання в її духовному збагаченні особистості та формуванні її загальної культури (В. Андрущенко, І. Зязюн В. Лутай та ін.); загальнодидактичні засади теорії і технології управління процесом навчання в школі (В. Бондар) та дидактико-технологічні підходи в роботі вчителя початкової школи (І. Шапошнікова); методологія загальної мистецької освіти, що обґрунтовує комплексний вплив різних видів мистецтва на збагачення духовного світу та художньої культури молоді (О. Рудницька, Г. Падалка, О. Шевнюк, В. Шульгіна та ін.); наукові положення, в яких мистецька освіта розглядається як невід'ємна складова всього загальноосвітнього комплексу (Б. Лихачов та ін.); психологічні теорії чуттєво-раціонального пізнання через мистецтво оточуючого світу, психічні процеси, які забезпечують художню діяльність та особливу значущість образотворчого мистецтва для формування творчо розвиненої особистості (О. Антощак, С. Коновець, О. Кучерявий, Л. Любарська, та ін.); основоутворюючі положення про значення і необхідність навчання малюванню для загального та художнього розвитку дитини (Аристотель, Ю.Волкова, Б. Джефферсон, Жан-Жак Руссо, Я. Коменський, Т. Зеленченко та ін.); розгляд мистецтва як могутнього засобу розвитку інтелектуальної сфери дитини, її загальної культури, творчих здібностей, художньо-образного мислення і свідомості (Г. Полякова, Л. Божко, О. Лейбіна, Л. Климова, Г. Лимар, . В. Сухомлинський та ін.); теоретичні положення присвячені дитячій художній творчості та грі (А. Демчишина, Т. Калініна,

М. Кириченко, та ін.); положення про організаційні вміння, які забезпечують результативність навчання (С. Коновець, О. Савченко та ін.).

Особливий доробок у вирішенні питання організації навчального процесу та формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь внесли своїми працями науковці галузі педагогіки та дидактики : А. Алексюк, Л.Вороніна О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін.

У теоретичному обґрунтуванні нашого дослідження ми визначаємо важливість формування пізнавального інтересу та мотивації до занять образотворчого мистецтва, необхідність оволодіння організаційними вміннями, як засобом більш швидкого (доступного) вирішення навчальних завдань та фактору, який знижує труднощі досягнення кінцевого результату та впливає на підвищення його якості. Негативним наслідком несформованості організаційних умінь є: поява фактора тривожності, невстигання виконання навчальних завдань, унаслідок чого порушується зосередженість, організованість, увага, логіка або послідовність дій даної діяльності, знижується інтерес до занять цією діяльністю.

Саме тому актуальність проблеми, недостатнє вивчення окремих питань та подолання негативних наслідків формування пізнавального інтересу та мотивації до занять з мистецтва, сприяли вибору теми: ***«Формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва»***.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні системи формування умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва в початковій школі.

Завдання дослідження :

1. На основі аналізу науково-методичної літератури розкрити сутнісно-змістову характеристику поняття “уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва”.

2. Дослідити стан сформованості умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва в початковій школі.

3. Обґрунтувати систему формування умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва.

4. Запропонувати методичні рекомендації для учителів початкових класів з формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва.

Об'єктом дослідження є процес формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів.

Предметом дослідження є система формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва.

Методи дослідження:

– *теоретичні методи*: аналіз навчально-методичної літератури та наукових джерел художньо-освітнього напрямку з проблеми формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва; метод моделювання (створення та обґрунтування системи), що надало можливість систематизувати теоретичний матеріал з теми дослідження;

– *емпіричні методи*: опитування, анкетування, спостереження, діагностичні методи, що сприяли вивченню стану та обґрунтуванню системи формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів; аналіз уроків, учнівських робіт, опитувальників та бланк-анкет; ігрові завдання; констатувальний етап експерименту.

– *графічні та статистичні методи*: рисунки, таблиці, порівняння результатів дослідження, що дали змогу здійснити кількісний та якісний аналізи отриманих даних;

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті та теоретичному обґрунтуванні системи формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва, яке одночасно сприяє оволодінню молодшими школярами

організаційних і художніх умінь в процесі навчання на уроках образотворчого мистецтва.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості впровадження в освітній процес інноваційної методики формування у молодших школярів уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва. Дане уміння складає підґрунтя для подальшої практичної роботи вчителя з формування у молодших школярів спеціальних організаційно-художніх умінь, чим полегшується процес керування художньою діяльністю учнів, а також забезпечення методичним матеріалом учителів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва.

Структура роботи : робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ОРГАНІЗОВУВАТИ ХУДОЖНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

1.1 Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених проблеми формування умінь організувати художню діяльності молодших школярів

Проблемі формування умінь організувати художню діяльності молодших школярів в психоло-педагогічній літературі приділяється не достатньо уваги. Так у працях М. Заброцького, О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук висвітлювались етапи розвитку проблеми формування організаційних умінь в історичному аспекті [13; 55; 5]. Л. Вороніна, Я. Кодлюк, І. Янковська, розкрили велике значення організаційних умінь, підкреслюючи необхідність їх формування у школярів [9; 20; 71].

У педагогічній літературі знання, умінь і навички в навчально-пізнавальній діяльності школярів виділяються із загальної сукупності знань, умінь і навичок певного предмету. Так, Я.Кодлюк виділяє умінь, які забезпечують процес пізнавальної діяльності. Автор розглядає інтелектуальні умінь двох видів : “...умінь безпосередньо забезпечувати застосування знань у практиці, застосування правил, законів і умінь, які забезпечують процес пізнавальної діяльності : вміння слухати, вміння спостерігати, вміння читати або більш складне комплексне вміння : вміння працювати з книгою, вміння писати твори тощо” [20].

Аналогічну думку висловлює І. Подласий , вважаючи, що навчання як процес складається з того, що учень не тільки презентує конкретні знання й навички, а оволодіває способами відповідних дій. Отже, в процесі навчання школяр учиться пізнавати, внаслідок чого у нього розвиваються відповідні умінь й навички [49].

І. Янковська акцентує увагу на тому, що на шкільні роки припадає

найбільш інтенсивний період накопичення і розвитку пізнавальних знань, умінь і навичок. Їх можна визначити як такі прийоми розумової і рухової діяльності, при функціонуванні яких успішно здійснюється систематична пізнавально-практична діяльність учня. На думку автора, пізнавальні знання, уміння і навички неоднорідні в функціональному відношенні. З позиції призначення їх можна визначити як *організаційні* та *процесуальні*.

До *організаційних* автор відносить *уміння* і звички (“як дія або елемент поведінки), виконання яких стало потребою” [71, с.175]), а саме : бути організованим і зібраним в навчально-пізнавальній діяльності; дотримуватись режиму занять і відпочинку; вміти планувати свою роботу, дотримуватись правил і норм розумової праці (регулювати норми освітлення, чергувати види занять, зручно і правильно розташовувати книги та інші джерела знань, дотримуватись правильної пози в роботі та інше) [71, с.176].

Організаційні знання, уміння і навички відіграють допоміжну роль в навчальній діяльності, здійснюючи значний вплив на ефект і результат навчання. Центральну роль І. Янковська відводить групі процесуальних знань, умінь і навичок : читання, роботи з довідковою літературою, умінь і звичок відшукувати й підбирати необхідні матеріали в різних джерелах; а також сприймати, запам'ятовувати й осмислювати навчальний та інший інформаційний матеріал. Певна частина організаційних знань, умінь і навичок входить до змісту поняття культури розумової праці (дотримання правил гігієни і санітарії розумової праці, знання і вміння дотримуватись режиму дня, рівномірно поєднувати заняття з відпочинком, з трудовими справами) [71].

До змісту наукової організації праці І. Янковська включає всю сукупність організаційних знань, умінь і навичок, а також практичні знання, уміння і навички (із групи процесуальних) [71]. Отже, до наукової організації праці відносяться : уміння збирати, накопичувати і систематизувати матеріали, читати і письмово оформляти наукові, художні тексти тощо. Процесуальні й організаційні знання, уміння і навички, запевняє Л.Вороніна

важливі для досягнення учнями успіхів у навчанні, в пізнавальній діяльності. На його думку сутність педагогічного керівництва полягає в розвитку їх у школярів на відповідному рівні та взаємозв'язку [8].

Аналізуючи сутність поняття “уміння” та інтерпретацію його змісту, ми дійшли висновку, що серед авторів не існує єдиного визначення з цього приводу. Зокрема, Я.Кодлюк, приділяючи особливу увагу сутності уміння вважає, що уміння – це складне і незвичайно ємкісне педагогічне поняття [20, с.60]. На думку Л.Вороніна, уміння можна визначати, як успішне виконання дії або більш складної діяльності з вибором і застосуванням правильних прийомів роботи [9]. С.Лазаревський пише, що готовність до тієї чи іншої дії у всіх можливих його варіантах варіацій, забезпечує необхідний успіх і вказує на більш широке розуміння самого поняття “уміння” [25, с.13]. Розглядаючи їх з фізіологічної точки зору, автор висловлює думку, про те, що під уміннями потрібно розуміти всю ту систему другосигнальних і першосигнальних зв'язків, яка забезпечує успішність виконання дій при умовах, що змінюються [25, с.1 8].

Розкриваючи своє розуміння окресленого поняття Я. Кодлюк відносить уміння до початкового етапу оволодіння дією, тобто уміння – це не зовсім завершений навик, а уміння – це один із суттєвих етапів у вироблені навички, в той час як навичка – це завершене уміння. Автор стверджує, що накопичення умінь – це перша ступінь в тій чи іншій діяльності, а навички – остання [20].

Л. Хомич вважає, що уміння засновані на знаннях і навичках – це готовність людини успішно виконувати певну діяльність [66, с.34]. Такої ж думки дотримується С. Лазаревський. Автор підкреслює такі ознаки умінь, як “самостійність” і “легкість”, що характеризують саму дію уміння [25, с.14]. Автор виділяє таку ознаку уміння, як свідоме пристосування дії до змінюючих вимог ситуації [25, с.14].

Дослідники Антощак О., Ганжала І., Ніколаєнко Н. показали, що уміння – це здатність людини виконувати яку-небудь діяльність або дію на основі

раніше накопиченого досвіду [2, с.11].

Підкреслюючи важливість знань і навичок у формуванні уміння, Я. Кодлюк дає таке їх визначення, що уміння не просто сукупність навичок, а нова якісна ступінь в культурі праці учня, в розумінні предмета й розвитку його здібностей [20].

Деякі психологи, дидакти і методисти (Д. Богоявленский, Н. Менчинська, Е. Гур'янов, Т. Єгоров, С. Рубінштейн, А. Пуні та В. Окунь) поняття уміння визначають як різні сторони дії, класифікують їх як первинні (або початкові, елементарні) і вторинні.

Розкриваючи своє розуміння сутності уміння, А. Семенова, Р. Гурін, Т. Осипова, А. Ващенко розмежовує уміння на елементарні (які набуваються на основі засвоєних знань і наслідування) та складні (на основі вже вироблених навичок і засвоєних знань) [43, с.32]. На думку М.Фіцула в процесі виконання багаторазових вправ знання перетворюється в навик, який в свою чергу може стати компонентом тих чи інших умінь [65, с.220]. Науково обґрунтоване визначення поняття уміння дає В.Ягупов, який підкреслює, що всяке уміння нерозривно пов'язане з творчим мисленням людини [70, с.9]. На його думку, вміння – це здібність людини основана на знаннях і навичках успішного досягнення свідомо поставленої мети діяльності в умовах, що змінюються в її процесі [70, с.41].

Розкриваючи своє розуміння поняття уміння, М.Заброцький, О.Кучерявий зазначають, що це способи успішного виконання дій, що відповідають цілям і умовам діяльності, а також, що уміння завжди спираються на знання. Автори вказують на те, що уміння – це здатність усвідомлено виконувати певну дію, яка становить основу майстерності [13, с.84].

Теоретичне визначення сутності загальнонавчальних умінь і навичок дали М.Фіцула, Н.Волкова, Я.Кодлюк, О.Савченко. На їх думку, ці вміння і навички мають виконувати дію у співвідношенні з певними цілям та умовами, в яких необхідно орієнтуватись. Вони розкрили їх сутність та

класифікували за характером діяльності (пізнавальні, практичні, організаційні, самоконтролю, оціночні) [65; 6; 20; 53].

О.Савченко, Я.Кодлюк зазначали, що деякі з умінь є загальними вміннями для всіх навчальних дисциплін, наприклад, вміння працювати з книгою, вмінні наукової організації праці, вимірювальні, обчислювальні, графічні вміння, вміння проводити спостереження та експеримент. До *організаційних* умінь авторами віднесли оволодіння учнями в процесі навчання такими вміннями і навичками : планування своєї роботи, правильну організацію робочого місця, здатність до самоконтролю, які передбачають виконання дій та операцій при вимірах, обчисленнях, розв'язанні задач, підготовці домашніх завдань [20; 53].

Серед пріоритетних загальнонавчальних та розвивальних функцій початкової школи Я. Кодлюк виділяє найважливіше завдання – “формування у молодших школярів розгорнутої навчальної діяльності : вміння вчитися” [20, с.60].

У концепції загальної середньої освіти зазначено : “Учень вміє вчитися, якщо він визначає сам або приймає мету, яку ставить вчитель, відповідно до неї планує і виконує необхідні дії, контролює їх та оцінює свої результати”. Я. Кодлюк, на основі зіставлення точок зору дидактів і психологів на трактування сутності означеного поняття, відмічає, що “науковий пошук педагогів зорієнтований в основному на розробку технології формування загальнонавчальних умінь і навичок, тим часом як психологи надають перевагу розвитку рефлексії (здатності до самопізнання, самоусвідомлення) як необхідної умови вміння вчитися” [20, с.61].

Особливого значення набуває, на думку Антощак О., Ганжала І., Ніколаєнко Н. укріплення всіх сторін вміння школяра вчитися, що забезпечує засвоєння різних видів знань і їх застосування в нових умовах, самостійне виконання навчальних дій і самоконтролю, самостійний перехід від одного етапу навчальної роботи до іншого, включення учнів в спільну навчальну діяльність тощо [2, с.55].

Теоретичний аналіз поняття “уміння вчитися”, зі слів Я. Кодлюк, свідчить про те, що його основою є загальнонавчальні вміння і навички, розроблені О. Савченко, а саме *організаційні*, загальномовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні [52, с.63].

Для організації навчальної праці В. Бондар радить навчити учнів створювати сприятливі умови на робочому місці, дотримуватись правил гігієни, намічати завдання навчальної діяльності, планувати її, застосовувати найбільш раціональні її способи, здійснювати самоконтроль та самооцінку, брати участь у колективній навчальній роботі, допомагати товаришам й займатися самоосвітою [62].

До вмінь і навичок наукової організації праці Я.Кодлюк в своїх рекомендаціях відносить : уміння готуватися до сприймання матеріалу; працювати в потрібному темпі; застосовувати правила навчальної роботи. Автор до розвитку загальнонавчальних вмінь і навичок школярів до першої групи зазначених вмінь відносить уміння організації начальної праці [20].

У психолого-педагогічній літературі існує таке поняття як *організованість*. У педагогічному словнику С.Гончаренко організованість виділяється серед важливих рис характеру (самостійність, ініціативність, комунікабельність тощо) [10].

У тлумачному словнику української мови (під ред. В. Винника, Л. Юрчук) “організованість інтерпретується як властивість та стан за прикметником організований, а організований тлумачиться як такий, якому притаманна зосередженість, самодисципліна, уміння діяти точно і цілеспрямовано” [58, с.40].

Розкриваючи своє розуміння організованості у навчанні, О. Савченко зазначає, що її “не можна зводити лише до зовнішніх виявів. Вона передбачає сукупність вмінь, взаємодія яких забезпечує швидке включення молодших школярів у навчання, їх здатність діяти цілеспрямовано, орієнтуватися в часі, заздалегідь обдумувати послідовність і способи виконання завдання. Відповідно до цього в молодших учнів слід формувати такі *вміння*:

організувати своє робоче місце; орієнтуватися в часі та берегти його; планувати свої дії; доводити роботу до кінця” [53, с171]. Автор концентрує увагу на тому, що оскільки із зовнішньої організованості розпочинається внутрішня, тому необхідно звертати увагу “як треба організувати робоче місце учня. Зокрема, необхідно: ознайомити першокласників з їхньою партою; навчити добирати навчальне приладдя залежно від теми уроку; довести до рівня навички правильне розташування кожної речі на поверхні парти; учити працювати з підручником, зошитом, роздавальним матеріалом, біля дошки” [53, с.171-172].

Окремі складові питання організованості учнів у навчально-пізнавальній діяльності розглядалися в роботах психологів: М.Заброцького, О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук, Г.Ксотюка та інших, дидактів : В.Бондар, О.Савченко, І.Шапошнікова та інших, де зазначається, що проблема самоорганізації навчання учнями є дуже важливою, що вона пов’язана з більш глобальною проблемою розвитку школяра як суб’єкта навчання, а також із більш вузькими проблемами самодіагностики та самокорекції знань учнями.

Розглядаючи питання про організованість та умови її формування у молодших школярів, В. Бондар, І. Шапошнікова зазначають, що організована робота, тобто найбільш раціональна в аспекті послідовності витрачання сил та часу на виконання будь-якої діяльності, набуває у наш час все більшого значення. Автори розглядають питання про організованість у трудовій діяльності, їхнє тлумачення поняття організована робота є логічним і може використовуватись як базова для дефініції поняття організованість [4; 68].

Поняття організованості перетинається з поняттями самоорганізації, самостійності, пізнавальної активності, наукової організації праці, культури інтелектуальної діяльності, але не є тотожним жодному з них. Воно є більш широким, ніж поняття самоорганізації бо останнє означає вміння націлити себе на виконання навчального завдання і є одним із умінь, які належать до комплексу, що характеризує організованість.

Організованість, з одного боку, є запорукою ефективності самостійної роботи, з іншого, сама визначається вміннями працювати самостійно, тобто навичками самостійності, але означуване поняття у свою чергу співвідноситься з оптимальною змістовою і структурною побудовою самостійної роботи.

І.Зязюн зосереджує увагу, що проблема самоорганізації навчання учнями є також дуже важливою, що вона пов'язана з більш глобальною проблемою розвитку школяра як суб'єкта навчання, а також із більш вузькими проблемами самодіагностики та самокорекції знань учнями [15].

У молодшому шкільному віці провідною стає навчальна діяльність, де дитина опановує знання, уміння і навички, вчиться застосовувати їх у навчальній роботі. На думку С.Гончаренко навчання – процес придбання й закріплення знань і способів діяльності індивідом. Навчання є необхідним компонентом будь-якої діяльності і являє собою процес зміни її суб'єкта [10, с.84].

У педагогічній літературі термін навчання має більш широке значення: він тлумачиться як оволодіння не лише загальними знаннями, передбаченими програмами навчальних закладів, а й будь-якими вміннями та навичками – побутовими, професійними тощо. Тому термін навчальна діяльність вживається стосовно діяльності, спрямованої на засвоєння нової інформації, а також оволодіння уміннями та навичками, необхідними для її застосування у процесі розв'язанні практичних завдань.

Окреслюючи питання пов'язані з формуванням умінь Л. Вороніна зазначає, що “комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених умінь, що забезпечують раціональну організацію кожного компонента навчальної діяльності, послідовний перехід від одного компонента до іншого і, внаслідок цього, достатньо високу інтенсивність навчального пізнання” це і є *організаційні вміння* [9]. Автор вказує на те, що “навчально-організаційні вміння та навички полягають в оволодінні учнями : способами *зовнішньої організації* своєї навчальної роботи (забезпечення культури робочого місця,

раціональний порядок занять, режим дня, та ін.); способами *внутрішньої організації* навчальної роботи : самостійним визначенням мети і завдань діяльності, або сприйняттям мети і завдань, поставлених учителем; умінням самостійно добирати способи та засоби роботи, а також адекватні способи самоконтролю; умінням практично здійснювати навчальні дії, самоконтроль та самооцінку” [9].

У свою чергу О. Савченко до організаційних умінь відносить уміння орієнтуватися в часі та берегти його. “Оволодіти цим умінням – одна з головних ознак культури розумової праці. Молодший школяр поступово привчається без відволікання включатися до роботи, працювати в потрібному темпі. Оцінюючи будь-яке завдання, бажано закладати до свідомості першокласника певні орієнтири, адже добре справитися з роботою означає виконати її правильно й у відведений час. Кожна дитина має знати резерви свого часу на уроці (не роздивлятися на всі боки, не перепитувати, довго не вагатися, діяти відразу після вказівки вчителя, тримати в порядку приладдя тощо” [53, с.173-174].

На думку Н. Лошкаревої, турботою всіх вчителів повинне стати формування організаційних умінь і навичок – основа будь-якого різновиду праці, а також цілеспрямованої й економної витрати сил і часу. Наполегливе, послідовне навчання раціональним основам праці на початковому етапі повинно спрямовуватися на розширення уявлень учнів про різноманіття методів навчально-пізнавальної, трудової, загальної діяльності, про необхідність вдосконалення своєї праці і своїх можливостей.

Організаційні уміння автор поділяє за класами :

1) *підготовчий клас* – діти повинні навчитися : приводити до порядку робоче місце для занять в класі; дотримуватися правил постави під час роботи; правильно користуватися навчальним приладдям; розуміти навчальну задачу, поставлену вчителем; перевіряти свою роботу за зразком; правильно її оцінювати;

2) *1 кл. (2кл. – бр.)* Організація навчальної праці: правильно виконувати

поради вчителя з підготовки робочого місця для занять в школі й дома; правильно користуватись навчальним приладдям; дотримуватись виконання правил постави під час роботи; розуміти навчальну задачу; визначати послідовність дій при виконанні завдання; вчитися працювати в заданому темпі; перевіряти роботу за зразком, за результатом; навчатись правильно оцінювати своє ставлення до навчальної роботи; допомагати вчителю в проведенні навчальних занять; навчатись працювати разом з товаришами;

3) 2 кл. Організація навчальної праці : уміти самостійно готувати робоче місце в класі і дома; звично дотримуватись правил постави; виконувати поради вчителя для допомоги товаришам в навчальній роботі (спільне виконання навчальних задач, дотримування правил гігієни навчальної праці); дотримуватись заданого темпу роботи; оволодівати окремими прийомами контролю; навчатися оцінювати роботу товаришів; планувати початок заняття в режимі дня; здійснювати необхідну допомогу вчителю в підготовці обладнання до уроку; працювати самостійно і разом з товаришами;

4) 3 кл. Організація навчальної праці : готувати робоче місце для занять і праці; самостійно виконувати основні правила гігієни навчальної праці, режиму дня; розуміти навчальну задачу, поставлену вчителем і діяти відповідно до вказівок учителя; працювати в заданому темпі; навчатися поопераційному контролю навчальної роботи (свої і товаришів), оцінювати навчальні дії (свої і товаришів) за зразком оцінки вчителя; уміти працювати самостійно разом з товаришем; здійснювати необхідну допомогу вчителю на уроці і поза уроком [109].

До *організаційних вмінь* і навичок Я. Кодлюк відносить уміння, які спрямовані на раціональну організацію навчальної діяльності і передбачають сформованість таких умінь, які організувати робоче місце (забезпечити себе необхідним навчальним приладдям, дотримування порядку та необхідних санітарно-гігієнічних вимог, для першокласників сформуваність зовнішню організованість як необхідну передумову внутрішньої організованості, тобто організованості розумових дій, ознайомитись з конструкцією шкільної парти,

призначенням її основних частин, правильно добирати необхідне навчальне приладдя до конкретного уроку, раціонально розміщувати його на парті та швидко прибирати після виконання завдання, вміння правильно сидіти під час читання чи письма, тобто учнівська поза), точно виконувати вказівки вчителя, планувати навчальні дії, працювати з підручником [20,с. 63].

Під організаційними вміннями Г.Падалка [44] бачить комплекс умінь, які необхідні учневі, щоб раціонально організувати сам процес навчальної діяльності. С. Коновець [21] розглядає організаційні вміння, які забезпечують найбільшу інтенсивність пізнання. С.Лазаревський [25] зазначає, що навчально-організаційні вміння складаються з оволодіння учнем способами виконання кожного компонента навчальної діяльності; способами зовнішньої організації своєї навчальної роботи; способами передачі знань і умінь своїм товаришам.

1.2 Сутність, зміст і структура умінь молодших школярів організувати художню діяльність на уроках мистецтва

Результати аналізу науково-педагогічної та нормативної літератури допомогли узагальнити і структурувати зміст понять організаційні вміння в роботах різних дослідників, представлених у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст і структура поняття організаційних умінь в роботах різних дослідників

№	ПП, джерело	Визначення організаційних умінь	Зміст, структура організаційних умінь
	С. Гончаренко [10, с.143]		До організаційних умінь відноситься: прийняття і визначення задач діяльності, раціональне планування, створення сприятливих умов для діяльності.
	Л. Вороніна [9, с.14]	Організаційні вміння –це комплекс взаємопов'язани	Навчально-організаційні вміння та навички полягають в оволодінні учнями : способами зовнішньої організації своєї

	<p>х і взаємообумовлен их умінь, що забезпечують раціональну організацію кожного компонента навчальної діяльності, послідовний перехід від одного компонента до іншого і, внаслідок цього, достатньо високу інтенсивність навчального пізнання.</p>	<p>навчальної роботи (забезпечення культури робочого місця, раціональний порядок занять, режим дня, та ін.); способами внутрішньої організації навчальної роботи : самостійним визначенням мети і завдань діяльності, або сприйняттям мети і завдань, поставлених учителем; умінням самостійно добирати способи та засоби роботи, адекватні способи самоконтролю; умінням практично здійснювати навчальні дії, самоконтроль та самооцінку.</p>
<p>С. Лазаревський [25, с.13]</p>	<p>Комплекс умінь, які необхідні учневі, щоб раціонально організувати сам процес навчальної діяльності.</p>	<p>Відносить: визначення цілей, шляхів реалізації, планування процесу роботи, контроль результатів і планування подальшої самоосвітньої діяльності.</p>
<p>Я. Кодлюк [20]</p>	<p>Відносить вміння, які спрямовані на раціональну організацію навчальної діяльності.</p>	<p>Організувати робоче місце (забезпечити себе необхідним навчальним приладдям, дотримування порядку та необхідних санітарно-гігієнічних вимог, для першокласників сформувані зовнішню організованість як необхідну передумову внутрішньої організованості, тобто організованості розумових дій, ознайомитись з конструкцією шкільної парти, призначенням її основних частин, правильно добирати необхідне навчальне приладдя до конкретного уроку, раціонально розміщувати його на</p>

			парті та швидко прибирати після виконання завдання, вміння правильно сидіти під час читання чи письма, тобто учнівська поза), точно виконувати вказівки вчителя, планувати навчальні дії, працювати з підручником [64, 63].
	І. Янковська [71, с.176]	Розглядає організаційні уміння, які забезпечують найбільшу інтенсивність пізнання.	Відносить: визначення цілей і задач навчальної роботи, визначення шляхів і засобів досягнення поставлених задач, планування і контроль процесу роботи, контроль результатів роботи.
	О. Савченко [53, 174]	Організаційні вміння передбачають планування учнями навчальної роботи, яке на уроці може бути самостійною дією і засобом досягнення іншої мети.	Уміння: організовувати своє робоче місце; орієнтуватися в часі та берегти його; планувати свої дії; доводити роботу до кінця.

В рамках дослідження ми аналізували Типові освітні програми для 1–4 класів закладів загальної середньої освіти (за О.Савченко та Р.Шияном). У різних програмах з образотворчого мистецтва для молодших школярів, була нами виявлена відсутність чіткого диференціювання зовнішніх і внутрішніх (психічних) видів організаційної роботи в процесі художньої діяльності, а саме: до зовнішніх уміння організувати (організаційних умінь) не були віднесені підготовка робочого місця (послідовність розташування та прибирання навчального приладдя, матеріалу, інструментів), підтримка сангігієнічних умов праці, вміння орієнтуватися в часі, берегти його, як одної з головних ознак культури розумової праці. До внутрішніх умінь організувати (організаційних умінь) не відносилось: розуміння мети і

завдань уроку, психологічна готовність і швидке включення учнів у образотворчу діяльність, їх здатність діяти цілеспрямовано, орієнтуватись в часі, заздалегідь обмірковувати, планувати художні дії (послідовність і способи виконання завдань), уміння здійснювати самоконтроль за запланованими діями, доводити заплановану роботу до кінця тощо.

Аналіз проблеми формування організаційних умінь молодших школярів у образотворчій діяльності дав змогу визначити, що вона ще недостатньо розроблена. В основному привертає увагу мистецтвознавців, психологів, педагогів (А. Бакушинський, С. Коновець та ін.) проблема гармонійного розвитку особистості засобами образотворчого мистецтва, які відзначають особливу значущість цього виду мистецтва для формування художньо розвиненої особистості [21, с.139].

Дослідники М. Кириченко, С. Лазаревський, Л. Любарська та інші зосереджують увагу на процесі художньо-естетичного розвитку особистості засобами малюнку, живопису, композиції. При цьому найважливішу роль вони відводять графічному малюнку [18;25; 31].

Художня техніка включає вміння художників користуватися малювальними й живописними приладдями, навички роботи ними, знання різних технічних прийомів роботи олівцем, вугіллям, пензлем й т.п., прийомів зображення предметів у перспективі (повітряній і лінійній), конструктивної будови об'єктів, передачі світлотіні, індивідуальну образотворчу манеру художника, а також найбільш виразної передачі зображуваного, й ряд інших елементів [29, 52]. Для розвитку кожної особистості необхідно : “Відчувати, знати й уміти - повне мистецтво”, – говорив О.Кучерявий. У цьому висловленні дуже точно відбиті складові частини образотворчої творчості художника – знання, емоційна сфера й уміння. [24, с.34].

Окреслюючи питання розвитку особистості засобами образотворчого мистецтва, Н.Ничкало вказує, що знання основ образотворчої грамоти дозволяє учням правильно бачити, розуміти і точно відобразити видиме, але

для цього необхідно володіти художньою технікою, яка є “своєрідною мовою образотворчого мистецтва” [34, с.141].

О.Корж нагадує, що “художня техніка – це граматики, без знання якої будь-які прагнення у мистецтві не серйозні” [22, с.41]. О.Корж, В.Тименко, Л.Масол, Л.Любарська вказують на те, що техніка охоплює: уміння школярів користуватися рисувальними та живописними знаряддями; навичками роботи ними та володіння прийомами роботи олівцем, пензлем та ін. [22; 63; 33; 42]. Ю.Волкова стверджував, що оволодіння художньою технікою у творчій роботі має таке ж значення, як виконавська техніка у актора, музиканта, спортсмена [6].

Оволодіння дітьми різними художніми техніками (оригінальних, декоративних, графічних, живописних та інших) в образотворчому мистецтві та застосування різних матеріалів, на думку С.Коновець, створює широкі можливості для розвитку інтересу і потреби в художній творчості, спонукає їх до набуття досвіду як у зображенні так і в спостереженні [21, с.41].

Г.Падалка зазначає, що : “Чим глибше учні будуть проникати в таємниці художніх технік і матеріалів, у закони і закономірності засад образотворчої грамоти, тим вище будуть їхні знання та навички не тільки в галузі образотворчого мистецтва, але й з інших шкільних дисциплін, тим гостріше буде їхнє бачення і сприйняття навколишньої дійсності” [44].

Аналізуючи загальну сутність поняття “організаційні уміння”, що в нашому дослідженні розглядається як фактор забезпечення формування уміння організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва та інтерпретацію його змісту, ми дійшли висновку, що серед авторів не існує єдиного визначення цієї дефініції. У свою чергу ми вважаємо, що “організаційні уміння” молодших школярів, які використовується на уроках образотворчого мистецтва доцільно називати як “організаційно-художні уміння молодших школярів”.

Відносно нашого дослідження значення поняття “уміння” ми розглядаємо як способи доцільного використання специфічних прийомів на

уроках образотворчого мистецтва, що відповідають цілям, завданням і умовам художньої діяльності та забезпечують формування здатності молодших школярів до усвідомленого виконання різних навчальних дій, які спираються на спеціальні знання.

У Психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів (В.Шапаря) поняття *організовувати* означає як створювати, надавати певної форми, підпорядковувати нормам, вводити порядок [51, с.184].

Тому ви в роботі дотримуєтесь такого визначення організаційно-художніх умінь – *це комплекс, засвоєних учнем спеціальних інтегративних способів організації художньої діяльності: зовнішніх (оптимальної організації навчальної роботи, забезпечення культури робочого місця, раціонального розташування приладдя (матеріалів та інструментів), живописних та графічних способів виконання дій та технічних прийомів образотворчої роботи з використанням відповідного їм інструментарію, прийомів зображення предметів (в перспективі повітряній і лінійній, передачі світлотіні, конструктивної та найбільш виразної передачі зображуваного об'єкта, художнього образу) та внутрішніх (розумових) способів організації (планування учнем художньої діяльності, визначення способів самостійного добирання ефективних засобів досягнення кінцевого результату (художніх творів), вміння адекватно здійснювати самоконтроль та самооцінку виконаної роботи.*

Сутність поняття “уміння організовувати художню діяльність” молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва відносно нашої проблеми, ми розглядаємо як специфічну форму пізнання організаційних основ ефективного навчання образотворчому мистецтву у початковій школі, яка включає інтерсуб'єктну взаємодію вчителя і учня спрямовану на оволодіння учнями системою образотворчих знань, вмінь і навичок, їх практичного застосування у різних видах художньої діяльності.

Художня діяльність у початковій школі (особливо у 1-му та 2-му класі) має пропедевтичний характер і передбачає введення широкого спектру

художніх технік та матеріалів, включає роботу на площині і в об'ємі, з пам'яті, за уявою, за зразком. У практичній діяльності має переважати імпровізаційний стиль (близький до роботи народних майстрів), що узгоджується з імпровізацією природою і емоційним характером дитячої творчості. Програмою “Образотворче мистецтво” (для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи) [40] передбачається такий вид художньої діяльності учнів на уроках образотворчого мистецтва як практична художня діяльність (творча, репродуктивно-творча). Така діяльність передбачає формування художньої компетентності учнів, що відбувається у процесі засвоєння основ образотворчої грамоти (які в програмі об'єднанні у групи навчальних завдань : лінія, колір, форма, об'єм, простір, композиція, основні художні техніки та матеріали

У нашому дослідженні ми визначаємо її просто як художню діяльність молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, яка орієнтована на можливість цілеспрямованого ознайомлення школярів з її видами (живописом, графікою, скульптурою, декоративно-ужитковим мистецтвом, архітектурою), що передбачає використання у власних творчих роботах учнів максимально широкого спектру художніх технік, матеріалів, технологій, доступних створенню художнього образу у власних творчих роботах.

Для організації художньої діяльності молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва нами були виділені із загальних положень володіння технікою та прийомами художньої праці [40] такі вміння, які забезпечуватимуть ефективність та якість виконання художньої роботи, а саме :

- правильно організовувати робоче місце та прибирати його після роботи (уміти раціонально розташовувати художнє приладдя та вільно орієнтуватись у навчальному мікропросторі);

- дотримуватись техніки безпеки під час роботи на уроках мистецтва та правил гігієни; правил культури роботи з тушшю, графічними матеріалами, та фарбами;

- орієнтуватися в різних видах художньої діяльності, в практичній роботі з кольоровими графічними матеріалами та інструментами, ліплення, аплікації і витинанки (як види художньої роботи з папером);
- здійснювати послідовність роботи в малюнку, ліпленні, роботі з папером;
- вільно швидко застосовувати набуті прийоми роботи в різних видах художньої діяльності;
- доцільно використовувати художні матеріали та інструменти .

1.3. Оптимізація процесу формування умінь організовувати

художню діяльності молодших школярів на уроках мистецтва

Аналіз літератури формування уміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва дає можливість розкрити її різні напрями.

В рамках теми досліджували сформованість організаційних умінь на особистість : її організованість; дисциплінованість; стиль роботи; продуктивність розумової діяльності; готовність до самоосвіти, старанність.

Проблема формування організаційних умінь школярів у більшості досліджень розглядається як складова частина інших більш широких проблем. При цьому слід зауважити, що дослідження, які можна віднести до спеціальних, а саме до організаційних умінь які відносяться до художньої діяльності дуже мало.

На думку О.Антошак, Я.Кодлюк, О. Савченко велику увагу проблемі формування організаційних умінь необхідно приділяти в початковій школі тому, що в цьому віці учнів закладаються основи навчальної діяльності. Окрім того, також необхідно дотримуватись наступності в цій роботі між дошкільним періодом, початковими і середніми ланками школи [2; 20; 52].

Молодший шкільний вік характеризується первинним входженням дитини в навчальну діяльність, оволодінням видами навчальних дій, зазначає

О. Антошак, де кожна з навчальних дій проходить свої процеси становлення. А саме, за уточненням авторів : навчальна задача, яка здійснює орієнтовні дії, проходить етапи прийняття готових задач учителя через переосмислення їх до самостійної постановки окремих задач. Навчальні виконавчі дії складаються з оволодіння окремими операціями в середині дій, де молодший школяр спирається на матеріалізовані засоби (моделювання) і мовні опори (промовляння), наголошують автори. Моделювання носить характер використання нескладних графічних, потім буквених та знакових засобів. Всі навчальні виконавчі дії виконуються спочатку розгорнуто при повному складі їх операцій.

Молодшому школяру, на думку авторів, доступно не тільки розрізнення способу і результату рішення, а і перехід до пошуку декількох способів рішення та їх застосування в знайомих і незнайомих змінених ситуаціях. Контрольно-оцінювальні дії здійснюються в своїх поки що простих формах, а саме у вигляді підсумкового контролю над результатами зробленої роботи. В процесі роботи починається становлення дії контролю за способами рішення, що є основою формування уваги, коректування роботи під час її виконання. Виконавчі і контрольно-оцінювальні навчальні дії в молодшому шкільному віці при правильному формуванні, наголошує О. Антошак, можуть перетворитися в уміння і навички [2, с.44-45].

Для успішного оволодіння етапами навчальної діяльності, зазначає О. Савченко, необхідно молодшим школярам у співробітництві з учителем оволодіти “повним діапазоном загальнонавчальних умінь і навичок” [52, с.170].

Методика формування загальнонавчальних умінь учнів на уроках, запропонована Л. Масол, передбачає оволодіння певними навчально-пізнавальними прийомами на теоретичному та емпіричному рівнях. На емпіричному рівні прийоми виробляються лише завдяки численним вправам, без усвідомлення учнями методів навчання та пізнання. На цьому рівні процес формування вмінь і навичок відбувається інтуїтивно [33, с.7].

Педагогічна доцільність емпіричного шляху розумового розвитку учнів обумовлена двома факторами: віковою обмеженістю пізнавальних здібностей і складністю розумових операцій. Емпіричний рівень певною мірою забезпечує формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, але такий рівень, на думку І.Колесник, не можна вважати достатнім. На даному рівні дітям не повідомляється термін способу навчально-пізнавальної діяльності.

Посилаючись на розробки В.Бондар, який підкреслював, що при формуванні навчально-пізнавальних умінь слід мати на увазі, що між емпіричними та теоретичними рівнями не може бути жорсткої межі. І.Зязюн вказує, що для досягнення однієї з основних цілей шкільної реформи (підвищення якості навчання) виникла об'єктивна необхідність формувати навчально-пізнавальні здібності не тільки на емпіричному, але й на теоретичному рівні, Оскільки вироблення навчально-пізнавальних прийомів представляє собою тривалий процес, який включає репродуктивний та продуктивний етапи. Робота вчителя з організації застосування того чи іншого прийому складається з таких частин:

- діагностика вихідного положення оволодіння прийомами учнями;
- пояснення вчителем необхідності прийому;
- інструктаж про його зміст та способи оволодіння ним;
- використання практичних вправ;
- оперативний контроль за ходом формування пізнавального прийому;
- пристосування до різних ситуацій і закріплення сформованого вміння, щоб виробити звичку самостійно застосовувати його на практиці.

Н.Волкова, досліджуючи проблему формування вмінь і навичок, наголошує на умовах цілеспрямованого, планомірного, систематичного формування загальнонавчальних вмінь і навичок учнів. Запропонована вченим-дидактом програма сприяє розвитку у школярів організаційних, інформаційних (способи придбання інформації, переробки і зберігання інформації), інтелектуальних (прийоми і методи розумової праці),

комунікативних (навичок усної та письмової мови) умінь.

Автор зауважує, що вміння і навички ускладнюються поступово від класу до класу за змістом навчальних умінь, їх формою і структурою, ускладнюються і види діяльності. Спочатку дії формуються у зовнішньому, потім у внутрішньому плані : спочатку учні дізнаються про сутність вмінь, потім навчаються їх застосовувати в різних умовах.

Отже до програм “що потрібно знати” і “що потрібно вміти”, на думку Н.Волкова, загальнонавчальні вміння успішно формуються, якщо процес навчання протікає в оптимальних умовах, а саме :

- ✓ комплексна постановка цілей і задач уроку;
- ✓ виділення головного в навчальному змісті;
- ✓ вибір методів і форм навчання в залежності від основних дидактичних умов;
- ✓ постійне вивчення учнів з метою індивідуалізації та диференціації процесу навчання.

Вчена наголошує на потребі нетрадиційних підходів до придбання знань, вироблення вмінь засвоювати їх як можна ефективніше в одну й ту ж одиницю часу [7, с.16].

Розглядаючи проблему формування загальнонавчальних умінь і навичок, О. Савченко звертає увагу, що ці вміння “формується протягом усієї початкової школи, мають міжпредметний характер, а тому час для цієї роботи вчитель знаходить на різних уроках, урахуваючи розвивальні можливості тієї чи іншої теми” [52, с.70]. Особливо автор зосереджує увагу на формуванні у дітей шестирічного віку відчуття часу, рекомендує “з опорою на життєвий досвід доцільно навчати шестирічок орієнтуватися в часі, розпочинати з вправ, де на малюнках зображено дії різної тривалості (воротар ловить м’ячик, дівчинка малює, хлопчик спить, чоловік дзвонить у двері, тесля теше дошку) [52, с.74].

Окреслюючи питання з формування загальнонавчальних умінь на уроках в початкових класах, О. Савченко відзначає, що досить багато

відбувається ситуацій, “коли молодші школярі повинні: скласти план прочитаного тексту; виконати творчі роботи з розвитку мовлення (опис предметів і явищ, твір за спостереженням, аналогією); спланувати розв’язування задачі, скласти характеристику природних об’єктів за планом; спланувати спостереження за розвитком рослин, змінами в природі; скласти план композиції малюнка; спланувати виконання саморобки, моделювання різних об’єктів за зразком і власним задумом, скласти план колективної роботи”. Тому автор наголошує на необхідності формування у молодших школярів організаційних вмінь, які передбачають планування учнями навчальної роботи, яке на уроці може бути самостійною дією і засобом досягнення іншої мети. Оскільки, вказує О.Савченко, планування являє собою мислинневу дію, що має на меті усвідомлення змісту та послідовності розумових і практичних дій, необхідних для реалізації певної мети [53, с.174].

Результати експерименту Л. Вороніної виявили, що “в шкільній практиці недооцінюється взаємозв’язок видів організаційних умінь, не враховується стан і рівень їх сформованості в учнів. Відповіді учнів свідчать про нечіткість їх теоретичних знань. Нерідко поняття мети, плану ототожнюють з самою діяльністю, або із завданням чи якоюсь однією дією. Певна однобічність спостерігається у розумінні учнями поняття “контроль” [9]. На думку автора (Л. Вороніної), причина такого становища, бачиться у “...використанні однакових шляхів формування вмінь організації навчально-пізнавальної діяльності стосовно до всіх вікових категорій учнів. Так, у початковій і середній школі переважає опосередкований шлях формування умінь організації навчально-пізнавальної діяльності: знання про ці вміння формуються на основі виконання певних практичних дій з того чи іншого предмета, що передбачається спеціальними завданнями” [9].

У психолого-педагогічній літературі розкрито різноманітність навчально-виховних завдань, успішність рішення яких залежить від сформованості організаційних умінь в учнів.

Під час формування умінь і навичок в практиці шкільного навчання спирається на дані психології про типи орієнтування і на теорію діяльності [9].

Орієнтовну основу першого типу складають тільки зразки дії і її продукту. Однак, способи його виконання учень шукає сам шляхом проб і помилок. Завдання ним виконується, але дія залишається нестійкою до зміни умов і майже не дає переносу на нові завдання. Орієнтовна основа другого типу містить не тільки зразки виконання, але й всі вказівки на те, як правильно її виконувати на повному матеріалі. В цьому випадку навчання іде швидше уміння аналізувати матеріал з точки зору майбутньої дії, тому воно виявляє стійкість до змін умов і може переноситись на нові завдання, але при умові, що в їх складі є елементи, ідентичні з уже засвоєними. Орієнтовна основа третього типу відрізняється тим, що тут на перше місце виступає планомірне навчання такому аналізу нових завдань, який дозволяє виділити опорні точки та умови правильного виконання завдань. При навчанні за третім типом орієнтування учитель повинен створити такі умови, за яких учень спонукається до самостійного складання орієнтовної основи дій з її послідовним виконанням. Важливо навчити школярів виділяти в запропонованому матеріалі такі єдині властивості і відношення, які могли б служити орієнтирами для виконання будь-якого завдання даної галузі знань та розуміти загальний принцип побудови матеріалу, що вивчається і прийоми аналізу, які б дозволяли виявити ці принципи [9].

Важливою умовою, як зазначає Ю. Неміш, ефективності розвитку особистості у будь-яких видах діяльності (в ігровій, навчальній чи художній та інших) є її активність, здатність до свідомої трудової та соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення навколишнього середовища й самої себе. Активність виявляється у рухах, пізнанні навколишньої дійсності, у спілкуванні, впливі на оточення й на саму себе. Рушійною силою будь-якої діяльності, вияву в ній активності є потреба, тобто це “стан живого організму, який виражає його залежність від

об'єктивних умов існування та розвитку і спонукає до активності відносно цих умов" [37, с17].

Тому необхідно розкривати і пояснювати учням корисні для їхнього розвитку види діяльності, зазначає М. Фіцула, а також спонукати до роботи та корисних справ [65, с.59]. На його думку, діяльність, яка породжується потребою як джерелом активності, направляється усвідомленою ціллю. Діяльність, з одного боку, є умовою розвитку особистості й прояву її якостей, а з іншого боку, сама діяльність у свою чергу залежить від рівня розвитку особистості, що виступає суб'єктом цієї діяльності [65, с.86].

Кожна діяльність містить у собі внутрішній і зовнішній компоненти. За своїм походженням внутрішня (розумова, психічна) діяльність похідна від зовнішньої (предметної). Спочатку відбуваються предметні дії й лише за тим, у міру нагромадження досвіду, людина набуває здатність робити ті ж самі мисленнєві дії (інтеріоризація – процес перетворення зовнішніх, предметних дій у внутрішні, розумові) [8, с.83]. Однак потім мисленнєві дії, котрі зазвичай спрямовані із зовні, на перетворення предметної дійсності, самі піддаються зворотньому перетворенню (екстеріоризація – перехід від внутрішнього, розумового плану дії до зовнішнього, реалізованому у формі прийомів і дій із предметами [8, с.85].

Існує своєрідна взаємодія між діяльністю та дією. Дія, зі слів О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук, це відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної усвідомленої мети. Дія може бути як зовнішньою, виконаною у розгорнутій формі за участю рухового апарата й органів почуттів, так і внутрішньою, виконаною завдяки мисленнєвій діяльності [5, с.83]. Ю. Неміш розглядає дії, як процес, підпорядкований уяві про той результат, якого необхідно досягнути, тобто процес, підпорядкований усвідомленій меті. Діяльність відповідає певним потребам, прагне до предмета цієї потреби, згасає в результаті й задоволення, відтворюється в нових умовах, навіть таких, що змінилися [37].

Оскільки навички й уміння, як способи дій, завжди включені в конкретні види діяльності, життєве значення навичок і вмінь дуже велике. Вони полегшують фізичні й розумові зусилля в праці, навчанні, вносять у діяльність кожної людини певний ритм, стійкість, створюючи умови для творчості [37].

Організація дій учнів, спрямованих на осмислення та розв'язання конкретних навчальних проблем, з погляду Ю. Неміша – це активізація процесу навчання [37].

О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук запевняють, що формуванню мотивації сприяють цікаві твори (цікаві приклади, досліди), незвичайна форма подання матеріалу, яка визиває здивування у учнів; емоційне мовлення вчителя; пізнавальні ігри, ситуації спору, дискусії; аналіз життєвих ситуацій, пояснення суспільного і особистого значення навчання і використання шкільних знань в майбутньому житті; вдале застосування вчителем заохочення і осудження. Особливого значення, зазначають автори, набуває укріплення всіх аспектів уміння школяра вчитися, яке забезпечує засвоєння всіх видів знань і їх застосування в нових умовах, самостійне виконання навчальних дій і самоконтролю, самостійний перехід від одного етапу навчальної роботи до іншого, включення учнів у спільну навчальну діяльність [5, с.55].

При формуванні мотивації навчання, наголошує А. Волянюк, зовнішні сприятливі умови впливають на мотивацію навчання в переломленні їх через внутрішнє ставлення до них самого учня. Тому, радить автор, необхідно передбачити систему мір (ситуацій, завдань, вправ), котрі спрямовані на формування окремих аспектів цієї внутрішньої позиції учня, його відкритого, активного, стійкого і усвідомленого ставлення до дій вчителя, які забезпечують зміцнення і розвиток мотиваційної сфери і включають такі види впливу, як :

✓ актуалізація існуючих у школяра позитивних мотиваційних установок, які непотрібно руйнувати, а зміцнити і підтримати;

✓ створення умов для появи нових мотиваційних установок (нових мотивів, цілей) і появи у них нових якостей (стійкості, усвідомленості, дієвості та інших);

✓ корекція недоліків мотиваційних установок, змінення внутрішнього відношення дитини до наявного рівня своїх можливостей і до перспективи їх розвитку [8, с.241].

Наукові дослідження та шкільна практика показали, що навички і уміння формуються в комплексі взаємопов'язаних і взаємодіючих вправ. О.Кучерявий під вправами розуміє, що це планомірне повторне виконання дії (розумової чи практичної) з метою оволодіння нею або підвищення її якості [24, с.108]. Але успіх процесу формування умінь і навичок залежить не від кількості вправ, а від застосування їх у певній системі. Під системою вправ слід розуміти певну кількість визначених вправ, використаних у дидактичній послідовності, з врахуванням принципів доступності, розвитку пізнавальної самостійності і творчості учнів. Ефективність формування організаційних умінь залежить від методики організації вправ. [24]. Таким чином, вважаємо, що ефективне формування організаційних умінь може здійснюватися при застосуванні комплексу вправ, які будуть спрямовані на внутрішні і зовнішні дії

Про необхідність продовження формування в початковій школі в учнів уміння самостійно планувати свою діяльність підкреслює О.Кучерявий. На її думку, продуктивною діяльністю – є малювання, ліплення, конструювання, які вважаються найбільш сприятливою для цієї роботи [24].

На думку А.Пасічного, зроблений предмет – це, з одного боку, предмет діяльності, а з іншого боку - засіб, за допомогою якого людина затверджує себе у світі, тому що цей предмет зроблений для інших людей. Діяльність, звертає увагу автор – це основний шлях та єдиний спосіб бути особистістю; людина своєю діяльністю продовжує себе в інших людях [46].

А. Пасічний у словнику-довіднику ототожнює поняття “художня діяльність” і “художня творчість” [46, с.23]. Тому, на нашу думку, на

кінцевому етапі формування організаційно-художніх умінь є корисним для розвитку загальних творчих здібностей дитини молодшого шкільного віку і для розвитку вміння створювати різні варіанти комбінацій організації навчального середовища на уроках образотворчого мистецтва (в мікро і макро просторі) та застосовувати їх у різних шкільних та побутових ситуаціях.

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми нашого дослідження дає підстави стверджувати про необхідність пошуку, системи формування організаційно-художніх умінь молодших школярів сприятимуть максимальному підвищенню рівня сформованості умінь організувати художньої діяльності на уроках мистецтва.

Це потребує великої роз'яснювальної роботи вчителя і на конкретних художніх творах роз'яснення змісту навчальної інформації. Тому, враховуючи навчання дитини образотворчому мистецтву в умовах обмеженості навчального часу (1 година на тиждень) та неоднорідності художніх здібностей учнівського контингенту, вчителю бракує часу для розвитку в учнів організаційних умінь і навичок в художній діяльності, особливо на початковому етапі навчання і враховуючи ту кількість головних програмних завдань, які треба виконати на уроці (з формування, розвитку, забезпечення процесу засвоєння учнями знань, сприяння формуванню в учнів умінь та навичок).

Погоджуємось із думкою дослідниці О. Савченко, яка зазначає, що : “Правильна організація робочого місця усуває побічні подразники, що заважають дитині зосередитися, сприяє раціональному використанню часу уроку, вихованню акуратності. Найскладніше готуватися до уроків малювання, праці. Тому вчитель заздалегідь разом з учнями добирає, готує і розкладає на партах відповідне обладнання, залучає помічників” [53, с.172].

Оскільки в структурі уроку на підготовку приладдя та робочого місця до практичної образотворчої діяльності учням із 45-хв. навчального часу (35-хв. для шестирічок), відведених програмою, виділяється всього 2-3 хвилини.

Безумовним є той факт, що за такий короткий час дитина не в змозі раціонально організувати своє робоче місце і підготуватись до якісного сприймання навчальної інформації та особливо до її практичної реалізації.

Ця проблема ускладнюється також тим, що у відповідності до “Стандартів освіти” постійно відбувається не лише збільшення інформаційного навчального матеріалу, а і обсяг сприймання дитиною за великого потоку інформації із засобів масової комунікації і позашкільного пізнання довкілля. Тому, на наш погляд, необхідно звернути увагу, особливо на початковому етапі навчання у ході образотворчої діяльності, на темп і якість засвоєння організаційних умінь, розглядаючи їх як допоміжний технічний засіб ефективно організації освітнього процесу з предмету “Образотворче мистецтво”.

Враховуючи недостатню розробленість даної проблеми у порівнянні з обов’язковими предметами початкової школи та її загальнорозвивальну і культурологічну значущість, необхідно сформувати таку мікросистему, яка б допомогла оптимальніше організувати художню діяльність молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Тобто, щоб організаційні дії учнів стали майже механічними і виконувались на підсвідомому рівні. Це забезпечить упорядкованість і якість виконання навчальних завдань, зменшить витрати часу на знаходження інструментарію, матеріалу, місце розташування приладдя, та темп і якість виконання практичного завдання.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з питання формування загальнопізнавальних умінь, можна зазначити, що ця тема розкривається досить поверхово. На жаль спрямованість сучасного бачення навчання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі, що розкривається в нормативних освітніх документах (Державний стандарт початкової загальної освіти та інші) і відповідно до тих годин, які закладаються в навчальний план, насправді розходяться з потребами існуючої практики і тому потребують збільшення кількості навчальних годин для якісного виконання програмних завдань з предмету “Образотворче мистецтво”. Вони

передбачають великий змістовний матеріал, пов'язаний не тільки з сприйманням творів мистецтва та його практичним відтворенням на площині, а і з такими складними розумовими операціями, як усвідомлення загальної ідеї твору та розумінням жанрово стильових особливостей та видової специфіки образотворчого мистецтва.

1.4. Констатувальне дослідження стану сформованості умінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва в початковій школі

Відомо, що організований урок образотворчого мистецтва допомагає учневі природно “увійти у світ творчості та краси й прилучитись до скарбів художньої культури”, тим самим виконувати одне із основних завдань художньо-естетичного розвитку – стимулювання та активізація творчого потенціалу й удосконалення практичних знань, навичок та умінь для творчої самореалізації в різних видах поліхудожньої діяльності [53, с.4].

Але аналіз практики з організації уроків образотворчого мистецтва в початковій школі, зокрема формування у молодших школярів *уміння організовувати* художню діяльність виявив багато *недоліків*, а саме: формальне ставлення до цієї проблеми вчителів початкових класів, яке займає одне з головних місць, що відповідно порушує якісний змістово-інформаційний вплив на дитину; у контексті аналізу педагогічного досвіду роботи з молодшими школярами, не спостерігається ефективність існуючих форм організації формування умінь організовувати художню діяльність у дітей даного віку на уроках образотворчого мистецтва, що пояснюється відсутністю спеціальних науково-дослідних пошуків та розробки навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Для отримання інформації про досвід шкільної практики щодо формування умінь учнів 1-4 класів організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва було проведено констатувальне дослідження, під час якого здійснювались такі види робіт :

1. Аналіз шкільної документації.

2. Аналіз практики роботи вчителів початкових класів, образотворчого мистецтва шляхом анкетування, інтерв'ю та аналізу уроків з образотворчого мистецтва).

Аналіз шкільної документації дозволив визначити характерні тенденції роботи вчителів-практиків щодо організації навчання в опануванні учнями 1-4 класів уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва і передбачав перегляд : робочих планів, матеріалів з тематично-календарного планування уроків образотворчого мистецтва у вчителів, а також класних журналів (зокрема сторінки з предмету образотворче мистецтво) та інше.

Під час *аналізу планів щодо проведення виховних заходів* в школах, було з'ясовано, що питання з формування уміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва в загальноосвітніх школах окремо не виносилось на засідання : педагогічних рад, конференцій, методичних об'єднань вчителів, не озвучувалось у тематичних доповідях і тому не ввійшло до обігу актуальних педагогічних проблем початкової ланки освіти.

Аналіз тематично-календарного планування роботи вчителів та класних журналів (тематики тем за видами образотворчої (художньої) діяльності) показали : що вчителі при складанні тематичного планування на семестр чи навчальний рік не завжди дотримуються програмних вимог з даного предмета у відповідності до вікових можливостей своїх учнів; вони практично не використовують зазначені програмою різноманітні матеріали, інструменти, художні техніки, види образотворчої діяльності; у тематично-календарних планах вчителів здебільшого зазначені дати проведення та теми уроків, які підбираються за особистим бажанням вчителя; тематика уроків образотворчого мистецтва, яка представлена в класному журналі, у деяких випадках, не співпадає із календарним планом вчителя; послідовність зазначених тем в календарному плані не здійснюється за наміченим

порядком; не акцентується увага (вчителя) та не представлений перелік художніх вмінь, які мають формуватися в учнів при розгляді зазначеної теми уроку.

У результаті аналізу шкільної документації було встановлено, що в практиці не повністю використовуються організаційно-виховні можливості образотворчого мистецтва загалом та пов'язані з ними уміння організовувати художню діяльність зокрема. Перевага надається лише розвитку художніх умінь учнів та вихованню у них художніх смаків тощо.

Недостатнє використання вищезазначених можливостей образотворчого мистецтва можна також пояснити недосконалою організацією процесу накопичення знань, навичок, умінь щодо художньої діяльності, що проявляється у відсутності пропаганди значення образотворчого мистецтва у формуванні духовно розвиненої особистості та готовності учнів до специфічної художньої (образотворчої) роботи. Було також з'ясовано, що має місце роз'єднання зусиль педагогічного колективу та нескоординованість навчальних дій між урочними і позаурочними формами художньої діяльності, а також у відсутності спільної мети урочних та позаурочних форм, спрямованих на забезпечення якісного кінцевого результату.

Для отримання об'єктивних даних з *практичної роботи вчителів* було опитано 43 учителя початкових класів з різних шкіл міста Чернівці та області: 1) вчителів з сільських шкіл: 8 вчителів початкової школи і 1 вчитель образотворчого мистецтва з Опорного закладу Розтоківський ліцей Усть-Путильської сільської ради Вижницького району Чернівецької області; 2) 16 вчителів початкових класів і 1 вчитель мистецтва з Чернівецького ліцею №7; 3) 16 вчителів початкової школи і 1 вчитель образотворчого мистецтва Чернівецького ліцею №20 Чернівецької міської ради.

При аналізі матеріалу стосовно практичної роботи вчителів початкових класів та образотворчого мистецтва, було вивчено такі *питання*: 1) ставлення вчителів початкових класів (які проводять уроки образотворчого мистецтва) та адміністрації школи до проблеми формування уміння

організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва; 2) ступінь використання в початковій школі програм образотворчого мистецтва; 3) існуючий досвід формування умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва; 4) реалізація організаційних можливостей вчителів та молодших школярів на уроках і заняттях з образотворчого мистецтва.

Нами було відповідно проаналізовано зміст таких матеріалів, як : опитування, анкет вчителів початкових класів та вчителів образотворчого мистецтва, плани-конспекти уроків та спостереження за проведенням ними уроків і занять (додаток А).

При здійсненні *опитування* вчителям було запропоновано відповісти на такі запитання : “Чи вважаєте Ви важливою проблемою формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва?” вчителі початкових класів (76%), які мали загальну педагогічну підготовку, відповідали загальною фразою : “Так, це важлива педагогічна проблема”. Вчителі образотворчого мистецтва (7%), котрі мали спеціальну фахову підготовку, із цікавістю поставилися до дослідження даної проблеми, визнаючи її гостро актуальною та такою, на яку в нормативних документах (програмах, методичних рекомендаціях, посібниках з образотворчого мистецтва) не приділяється належна увага, але водночас висловили нерозуміння, того, що й досі ця проблема детально не розроблена. На їхню думку, з учнями, які уміють організувати свої дії під час роботи на уроці, працювати легше, швидше, продуктивніше та цікавіше.

На запитання : “Які організаційні умінь учнів ви вважаєте найважливішими?” вчителі початкових класів (74%) називали вміння опанування школярами раціональними способами організації свого навчання; вчителі образотворчого мистецтва (6%) визначили з-поміж таких умінь :

- ✓ підготовку до занять, уроку;
- ✓ користування підручником, словником, лінійкою, гумкою;
- ✓ дотримання своїх речей у порядку в школі та дома.

Серед вчителів (5%) траплялись відповіді, в яких вони плутались у перерахуванні цих умінь, пов'язуючи їх з організованістю та охайністю дитини (не запізнюватись до школи, виконувати домашнє завдання, швидко одягатися тощо).

До змісту опитування ще були включені запитання такого типу : “Чи формуєте Ви в учнів на уроках образотворчого мистецтва уміння організовувати художню діяльність? Якщо “так”, то яким чином?” Вчителі відповідали, що “певним чином формуємо уміння організовувати художню діяльність в учнів”, демонструючи цим те, що вони по-різному розуміють структуру умінь і методичні підходи до процесу їх формування.

На запитання : “Що заважає формуванню уміння організовувати художню діяльність в учнів?” вчителі відповідали, що це здебільшого безсистемні та безконтрольні дії з боку вчителів, батьків, а постійна опіка та допомога дорослими вирішувати будь-яку справу учня – стійка традиція. На запитання : “Чи впливає несформованість в учнів молодших класів уміння організовувати художню діяльність на якість її кінцевого результату?” погоджувались та пояснювали, що учень який самостійно вміє організувати свої дії, більш творчо та зацікавлено підходить до результатів своєї художньої діяльності.

Аналіз відповідей проведеного опитування вчителів дав підстави стверджувати, що значна частина вчителів початкових класів (76%), образотворчого мистецтва (7%) розуміють важливість даної проблеми, але в процесі навчання образотворчого мистецтва недостатньо звертають увагу на зазначений вид умінь, пояснюючи це обмеженістю часового ресурсу уроку. Лише чверть опитаної загальної кількості вчителів (33%) сприяють формуванню в учнів уміння організовувати художню діяльність.

При проведенні *анкетування* серед учителів початкових класів та вчителів образотворчого мистецтва нами було отримано відповіді на такі запитання : “Чи належне місце відводиться урокам образотворчого мистецтва в практиці загальноосвітніх шкіл?”. Більшість опитаних вчителів (60%)

визначили другорядне місце для предмета “Образотворче мистецтво”; На запитанні “Чи впливає вміння організовувати художньої діяльності та її планувати на якість кінцевого результату ” відповіді вчителів розділилися на дві групи : “Так” дали відповідь 65% вчителів, “Ні” дали відповідь 35% вчителів.

Під час виголошення наступного блоку запитань : “Чи має значення для формування в учнів уміння організовувати художню діяльність те, хто проводить в початковій школі уроки образотворчого мистецтва вчитель початкових класів чи фахівець в галузі образотворчого мистецтва?” відповіді вчителів розділились таким чином: а) 74% вчителів схильні до відповіді, що вчитель образотворчого мистецтва проводить уроки більш ефективніше, тому що краще володіє художніми вміннями та має фахову підготовку; б) 26% вчителів запевняють, що все залежить від методичної підготовленості вчителя до даної проблеми; “Чи працюєте ви систематично над формуванням в учнів уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва? Поясніть свою позицію” більшість вчителів (69%) вказували, що системно працювати тільки над формуванням уміння організовувати художню діяльність бракує урочного часу, оскільки програмою передбачено формування загальнонавчальних умінь, до складу яких і входять організаційні уміння (тобто уміння організовувати), відтак формування уміння організовувати відбувається періодично.

У запитанні “Якими методами, прийомами, засобами Ви користуєтесь для формування уміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва?” вчителі (82%) надали перевагу словесним та практичним методам, вказуючи на бесіди, ігри, пояснення, розповіді, серед засобів були також визначені підручники, слово вчителя, демонстративний матеріал (плакати); а відповідаючи на запитання “Які шляхи удосконалення формування уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва, на Вашу думку, можуть бути ефективними?”, частина вчителів (59%) визначила спеціальні завдання

наведені в підручнику, деякі (24%) вказали на реорганізацію підготовчого етапу уроку, (7%) на стимуляцію творчо-пошукових ситуацій, 6% виховання самоорганізованості та 4% вчителів не дали чіткої відповіді.

Узагальнення результатів анкет вчителів дало можливість з'ясувати, що проблема формування в учнів умінь організовувати художню діяльність є цікавою й важливою, але формування зазначених умінь на практиці окремо не відбувається та нерідко розглядається в складі формування загальнонавчальних умінь (як організаційні вміння). Лише 33% опитаних вчителів відповіли, що вони приділяють певну увагу формуванню вміння організовувати художню діяльність учнів та розвивають відповідні вміння, тому що на їх погляд сформованість цих умінь допомагає учням у подальшому образотворчому навчанні. Одні реципієнти (23%) приділяли увагу формуванню лише зовнішніх організаційних умінь, інша група (10%) надавала перевагу формуванню тільки внутрішніх організаційних умінь. При цьому анкетування всіх вчителів початкових класів показало, що тільки 24% з них мають професійну художню освіту.

Аналіз результатів спостережень за роботою учнів і вчителів на уроках образотворчого мистецтва дав можливість з'ясувати ступінь використання навчальної програми з образотворчого мистецтва (Л. Любарської) та навчальної програми з мистецтва (Л. Масол) для формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів та підтвердив передбачення про те, що завдання програми з образотворчого мистецтва реалізуються не в повній мірі, оскільки матеріальна база шкіл не дозволяє заповувати достатню кількість необхідного приладдя (матеріалів та інструментів), дидактичного матеріалу, підручників для кожного учня та сучасних технічних засобів навчання [33].

Серед видів художньої діяльності учнів на уроках мають переважати : сприймання (естетичне сприймання дійсності та мистецтва) і практична художня діяльність (творча, репродуктивно-творча). Зокрема в програмі зазначається, що “відсутні вказівки про підбір конкретних об’єктів

сприймання (як навколишнього світу, так і творів мистецтва), оскільки це залежить від вибору вчителем конкретної тематики творчих завдань, вправ, бесід, наочно-дидактичного забезпечення школи” [33; 42].

Висока якість і глибина знань, умінь і навичок, придбаних в процесі навчання, успіх виховання учнів, формування в них здібностей, інтересів, потреб, переконань, світогляду залежить від ерудиції учителя, його фахової підготовки та готовності до уроку, творчого підходу до процесу навчання і виховання. Тому для перевірки фахової підготовки вчителів з методики образотворчого мистецтва та вміння формувати в молодших школярів уміння організувати художню діяльність, нами було проведено, крім анкетування та опитування (додаток Б), ще й аналіз календарно-тематичного та поурочного планування з образотворчого мистецтва, а також проаналізовано проведення уроків вчителями початкових класів та образотворчого мистецтва.

Отже, спостереження за роботою вчителів уможливили визначення достатнього рівня загальнопедагогічної підготовки, оскільки 84% цих педагогів мають вищу освіту, а середню спеціальну освіту всього 16%. Вчитель образотворчого мистецтва, як і всі інші вчителі початкової ланки освіти, озброює учнів системою предметних знань, умінь, навичок, передбачених навчальною програмою; формує їх художній світогляд, смак, розвиває увагу, спостережливість, пам'ять, уяву, виховує волю, почуття, формує художні здібності і вміння творчо мислити. Однак у школах не вистачає висококваліфікованих учителів образотворчого мистецтва, тому безпорадність вчителів, які не мають спеціальної художньої підготовки, приводить до спрощення завдань різних видів образотворчої діяльності та до формального викладання відповідних теоретичних та практичних знань. З'ясувалося, що вчителі початкових класів та образотворчого мистецтва у більшості випадків пасивно ставляться до підвищення власної педагогічної майстерності за рахунок використання ефективних методик викладання образотворчого мистецтва та введення інноваційних освітніх технологій.

Саме методично організоване викладання образотворчого мистецтва, за переконаннями С. Коновець, має бути першочерговим, оскільки “методика “робить” з вчителя-початківця досконалого педагога-майстра”. А ще тому, що “методика, як вчення про методи викладання, є важливою складовою такої галузі педагогічної науки, як дидактика”. Отже методика, на думку С. Коновець, є своєрідним “інструментарієм” для вчителів у їх педагогічно-практичній роботі [21, с.9]. В свою чергу О. Савченко акцентує увагу на тому, що “методика конкретизує на навчальному матеріалі основні категорії дидактики : цілі, зміст, організаційні форми навчання. На рівні предметного змісту вона відповідає на питання : як найкраще навчати, розвивати і виховувати школярів у процесі засвоєння навчального матеріалу ?” [52, с.22].

У цьому контексті ми перевірили підготовку вчителів до організації та проведення уроків образотворчого мистецтва. Всього нами проаналізовано 25 уроки та 40 конспектів уроків з образотворчого мистецтва. Основною метою спостереження було виявити наявність у вчителів вміння організовувати художню діяльність та аналізувати процес своєї діяльності на уроках образотворчого мистецтва. Натомість були отримані переконливі показники недостатньої підготовки вчителів до формування у молодших школярів уміння організовувати художню діяльність після спостережень за проведенням уроків образотворчого мистецтва, а також після аналізу конспектів цих уроків.

Спостереження за *організаційним аспектом уроку* образотворчого мистецтва вчителів початкових класів та образотворчого мистецтва дало можливість з’ясувати, що у більшості вчителів (68%) переважають такі *структурні етапи уроку*, як актуалізація і корекція опорних знань учнів, організація вивчення нового матеріалу, організація закріплення, систематизації та узагальнення знань учнів.

Перевірка *організації образотворчого навчання* показала, що : вона не завжди відповідає змісту теми, меті та завданням уроку; визначенню основного, ключового, методичного забезпечення навчального матеріалу.

Спостереження за *організацією педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів* на уроці образотворчого мистецтва - дали змогу зробити висновок, що :

1) зовнішню організацію діяльності вчителя та учнів в більшості випадків можна назвати задовільною, оскільки на уроці вчитель та учні просто не забезпечені досконалим обладнанням робочих місць (мольбертами, дощечками для малювання, умивальниками, стендами в кабінеті тощо), наявністю необхідного приладдя (підставок, демонстративних полиць), матеріалів, інструментів, наочності тощо;

2) водночас внутрішня організація їх діяльності потребує більшої мобілізації інтелектуальних, фізичних та емоційних зусиль для співпраці на уроці;

3) при цьому організація діяльності вчителя та учнів має більш чітко враховувати специфіку кожного структурного етапу уроку та видів образотворчої діяльності, для глибшого забезпечення організації навчального матеріалу на кожному етапі уроку;

4) варто зауважити, що на уроці відсутні : планування обсягу й змісту навчального матеріалу; діагностування рівнів уміння організовувати художню діяльність учнів молодших класів.

Спостереження за *організацією навчально-матеріального забезпечення та технічного оснащення уроків* образотворчого мистецтва дало можливість визначити відсутність :

1) статичних та динамічних пристроїв, наочних посібників, для раціонального підбору та реалізації їх на уроці образотворчого мистецтва відповідно до змісту теми, мети і завдання навчання;

2) належного забезпечення навчання відповідною методичною літературою, дидактичним матеріалом, наочністю;

3) раціонального комплексу різних типів і засобів навчання (ЗН) : механічних, візуальних, аудіовізуальних, комп'ютерних тощо;

4) комплектів приладів, підбірок навчальних образотворчих завдань,

пам'яток, інструкцій, карток для проведення практичної роботи;

5) автоматизації та технізації демонстраційних процесів (пульт управління ТЗН, автоматичне зашторювання вікон);

6) обладнання та оснащення робочих місць учителя та учнів з точки зору вимог ергономіки (зручності та швидкодії у їх використанні);

7) наявності та використання на уроці оригінальних сучасних посібників, діючих моделей (стандартних чи індивідуального виготовлених).

На думку Н. Невінчаної, одним із важливих *організаційних аспектів уроку* є ефективне використання часу, тому під час спостереження уроків образотворчого мистецтва нами акцентувалась увага на раціональності його використання. Спостереження дали можливість визначити, що :

1) уроки образотворчого мистецтва не завжди розпочинаються після дзвоника та не своєчасно закінчуються, тим самим не забезпечується організований відпочинок учнів на перерві та провітрювання класних приміщень після уроку;

2) нераціонально витрачається час уроку на зовнішню організацію, а саме : у вчителів образотворчого мистецтва багато часу забирає взаємне привітання, перевірка відсутніх учнів на уроці, зовнішній вигляд та огляд санітарного стану класу;

3) достатньо багато часу витрачають вчителі на формування психологічного настрою учнів на їх діяльність на уроці (мобілізація психофізичних можливостей), на процес “входження” у образотворчу працю;

4) разом з тим, – вчителі не дотримуються чіткості дозування та корекції витрат часу на окремі структурні етапи уроку, види своєї педагогічної діяльності (організаційну, мотиваційну, навчальну, контрольну);

5) має місце невиправдана витрата часу на окремі види організаційної діяльності, що не передбачає чіткого часового регламенту, а відбувається стихійно, в залежності від індивідуальної організації поведінки та дій учнів [12].

Отже, результати спостереження організаційного аспекту уроків

образотворчого мистецтва вчителів початкових класів та образотворчого мистецтва показали необхідність і своєчасність розгляду даної проблеми та розроблення методичних заходів для подальшої реалізації у педагогічній практиці вчителів.

Таким чином, можемо констатувати, що в сучасній практиці існує проблема недостатньої сформованості в учнів початкової школи уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва. Її основною причиною вчителі називають відсутність методичних розробок, конспектів (різних типів) уроків, комплексів вправ та дидактичного матеріалу для уроків образотворчого мистецтва.

Також, у процесі аналізу були узагальнені діючі у практиці шкіл форми організації занять з образотворчого мистецтва на уроці. Виходячи з шкільних та індивідуальних можливостей викладацького складу та адміністрації шкіл разом з батьками створювали певні умови для образотворчої діяльності. Але через відсутність коштів у загальноосвітніх школах майже не планується : відвідання музеїв, виставок, дитячих конкурсів; культурні можливості міста; зустрічі з художниками, скульпторами, майстрами. Дуже рідко відбувається виставки дитячих творчих здобутків на уроках, в гуртках, на конкурсах, олімпіадах між школами тощо. Все це приводить до зниження можливості для формування у молодших школярів уміння організовувати свою художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити такі **висновки** :

1) існує недостатня професійна підготовленість вчителів початкових класів щодо формування уміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва;

2) має місце відсутність спеціальних методичних рекомендацій та розробленого дидактичного матеріалу. Це гальмує формування у школярів уміння організовувати художню діяльність, не забезпечуючи оптимізацію даного предмету;

3) удосконалення потребує чітка організація образотворчих видів діяльності з урахуванням вікових можливостей та інтересів молодших школярів відповідно сучасним програмним вимогам;

4) суттєвим недоліком практики організації художньої діяльності учнів у класноурочній роботі є їх недостатня скоригованість та використання міжпредметних зв'язків;

5) внаслідок відсутності методичного забезпечення вчителів з формування у школярів уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва спостерігається їх пасивне ставлення та поверхова обізнаність знань цього напрямку;

6) недостатнє врахування вікових та організаційних можливостей учнів впливає на ефективність формування їх уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва.

Висновок до першого розділу

Аналіз філософських, естетичних, психолого-педагогічних та методичних першоджерел дозволив констатувати, що незважаючи на багаточисельність і різноплановість теоретичного та навчально-методичного матеріалу, пов'язаного з початковим етапом опанування молодшими школярами художньої діяльності, проблема саме формування у молодших школярів умінні організувати художньої діяльності на уроках образотворчого мистецтва є недостатньо досліджуваною хоча визначена як дуже важлива для ефективного навчання й отримання якісного кінцевого результату художньої діяльності.

Аналіз сутності загально дидактичного поняття “уміння” та інтерпретації його змісту, дав змогу зробити висновок, що серед авторів не існує єдиного визначення сутності цього поняття, а проблема “уміння організувати художню діяльність” молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва взагалі не розглядається.

Таким чином, викладене у змісті першого розділу дає підстави стверджувати, що означена проблема є актуальною, що зумовило вибір теми даного дослідження: Спрямованість сучасного бачення навчання образотворчому мистецтву в загальноосвітній школі, що розкривається в нормативних освітніх документах (Державний стандарт початкової загальної освіти, навчальна програма) відповідно тих годин, які закладаються в навчальний план, розходяться з потребами існуючої практики і полягають у визначенні недостатньої кількості годин для якісного виконання програмних завдань предмету образотворчого мистецтва. Вони передбачають великий змістовний матеріал, пов'язаний не тільки зі сприйманням творів мистецтва та його практичним відтворенням на площині, а й з такими складними розумовими операціями як художньо-образне та асоціативне мислення, усвідомлення загальної ідеї твору, розумінням жанрово-стильових особливостей видової специфіки мистецтва та вміння переносити їх на площину.

Розділ 2.

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ОРГАНІЗОВУВАТИ ХУДОЖНЮ ДІЯЛЬНІСТЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

2.1. Характеристика основних компонентів системи формування умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках мистецтва

Спираючись на загальні визначення терміну «система», ми розглядаємо це поняття, як сукупність засобів, організаційних форм, методів і прийомів роботи вчителя з метою *формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва.*

Подана система запропонована з метою наукового обґрунтування цілісності компонентної структури та процесу формування вміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва. Такий підхід забезпечить узгодження й координацію дій вчителя з організації формування вміння організовувати художню діяльність на всіх етапах навчання у початковій школі та дасть можливість керувати цим процесом, а також варіювати використання *організаційно-художніх умінь* відповідно до змісту, меті, завдань уроку образотворчого мистецтва.

Формування в учнів молодших класів вміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва – є специфічною формою пізнання організаційних основ ефективного навчання образотворчому мистецтву в початковій школі, яка включає “двосторонній процес взаємопов’язаних діяльностей учителя (діяльності викладання й діяльності з організації й управління навчальною діяльністю учня) і діяльності учня (учіння), спрямованої на оволодіння учнями системою знань з основ наук, вмінь і навичок, їх практичного застосування, розвитку творчих здібностей учнів” [34, с.76].

Ефективність процесу формування вміння організовувати художню діяльність за запропонованою системою передбачає розгляд всіх її

взаємозв'язаних складових :

- 1) мети;
- 2) структурних компонентів :
I-го мотиваційно-цільового,
II-го організаційно-пізнавального,
III-го контрольного-регулювального,
IV-го евристично-результативного);
- 3) критеріїв (орієнтаційно-організаційного, процесуально-діяльнісного, оцінно-коректуючого, евристично-продуктивного) та показників і рівнів сформованості у молодших школярів уміння організувати художню діяльність;
- 4) підходів, принципів;
- 5) змісту : функцій, методів, форм та психолого-педагогічних умов.

Ключовою складовою даної системи виступає мета, головним напрямом якої є сформувати в учнів початкової школи уміння організувати художню діяльність на уроках мистецтва.

У сучасній дидактиці авторами : В.Бондар, І.Зязюн, Я.Кодлюк, О. Савченко та іншими процес навчання розглядається як пізнавальна діяльність, що має певну структуру [62; 15; 20; 52]. У загальному вигляді пізнавальний процес будь-якого навчального предмету включає : структуру, зміст, способи дій і взаємовідносини між учасниками навчального процесу. Так, О. Савченко зазначає, що : “У процесі навчання у школярів виникають певні потреби, мотиви, взаємовідносини, оцінки, які в свою чергу визначають ставлення учнів до даного предмету” [52, с.87]. Вона виділяє такі взаємопов'язані структурні компоненти навчальної діяльності :

✓ *мотиваційний* (спрямований на стимуляцію допитливості й закріплення в учня стійкого позитивного ставлення до навчальної діяльності, яка формує внутрішню пізнавальну потребу та “особистісно значущий сенс навчальних дій”);

✓ *змістовий* (складається з двох підсистем: одна спрямована на засвоєння знань, вмінь, навичок, які є підґрунтям для вивчення нового та нові знання й способи дій, що є об'єктом засвоєння),

✓ *процесуальний* компонент, який визначає способи виконання певної діяльності (дій, операцій) [61, 88].

Структурні компоненти кожного виду навчальної діяльності взаємопов'язані між собою й спрямовані на досягнення навчально-виховних цілей: *навчальної* (яка передбачає засвоєння учнями різних елементів змісту), *розвиткової* (що здійснює розвиток здібностей, оптимізацію пізнавальних процесів) і *виховної* (яка забезпечує формування особистісного ставлення до довкілля, позитивних якостей характеру індивіда тощо). Під навчанням розуміється мотивовано обумовлений процес, в якому вчитель бачить мету як кінцевий результат своєї педагогічної діяльності, що здійснюється поступово, планомірно, систематично. В такому випадку школярі досягають певних навчальних результатів, оскільки навчальний процес виступає як "цілеспрямована, взаємозв'язана діяльність вчителя та учнів (викладання – учіння), яка має певну структуру і зміст, має планомірний, систематичний характер і виявляється у конкретних результатах" [70, с. 90].

Аналіз науково-педагогічної літератури з питань методики формування у молодших школярів уміння організувати (як організаційних умінь) в образотворчій діяльності [33; 52; 58], який допоміг нам визначити такі її структурні компоненти: *мотиваційно-цільовий, організаційно-пізнавальний, контроль-регульовальний, евристично-результативний*. До кожного компоненту нами були узагальнені і обґрунтовані критерії оцінювання їх виконання та відповідні рівні сформованості у молодших школярів уміння організувати художню діяльність.

До *I-го структурного компонента* уміння організувати художню діяльність нами був віднесений *мотиваційно-цільовий*, оскільки важливість урахування даного компонента забезпечує ефективність засвоєння знань,

умінь, навичок, якість яких залежать від зацікавленості дитиною навчально-пізнавальною діяльністю, забезпечує її продуктивність тощо. С.Канюк вважає, що у кожної дитини є і певний рівень позитивної мотивації, на який можна спиратися, і перспективи, резерви її розвитку. Інтерес до навчання, який виникає без мотивації та опори на міцні вміння й навички в навчальній роботі, на її думку, згасає. Успішне виконання навчальних завдань може здійснюватись за рахунок оволодіння умінням вчитися, що є сильним мотивуючим фактором [17, с.238].

О. Савченко наголошує, що мотивація – це стимул, який спонукає дитину до навчання, а також включає в роботу активність самого індивіда і визначає спрямованість його дій. У ролі мотивів можуть виступати – *потреби, інтереси, емоції, установки* [52, с.44]. В “Українському педагогічному словнику” С. Гончаренко дає таке визначення вище зазначеним поняттям :

1) *потреби* – це “стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об’єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності” [10, с.266];

2) *інтереси* – це “форми прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими факторами, більш повному і глибокому відображенню дійсності” [10, с.147];

3) *емоції* – реакції людини і тварин на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб’єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості й переживань” [10, с.116];

4) *установки*, як “стан готовності, зумовлений минулим досвідом, а також схильність індивіда до певної активності або дії в певній ситуації” [10, с.340].

Оскільки *мотив* (за О. Савченко) є “формою прояву потреби людини, це спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається” [52,

с.48], а реалізація мотивів залежить від уміння учнем ставити цілі, які ведуть до реалізації їх мотивів і досягнень у навчанні. Тому використання *мотиваційно-цільового* компонента вміння організувати художню діяльність дало змогу перевірити наявність у молодших школярів ставлення та інтересу до образотворчого мистецтва, допитливості та активності під час сприймання, спостереження, уявлення, осмислення навчального матеріалу.

На основі програм з образотворчого мистецтва (Л. Любарської, Л. Масол) для молодших школярів нами виділена для мотиваційно-цільового компоненту така група вмінь організувати художню діяльність – (І група) мотиваційно-орієнтаційні уміння: *виявляти інтерес до раціональної організації робочого мікропростору, художніх матеріалів та інструментів в процесі уроку з образотворчого мистецтва; реалізовувати бажання бути підготовленим до різних видів художньої діяльності; орієнтуватись в основних видах і техніках образотворчого мистецтва; орієнтуватись в підручнику, наочних матеріалах, застосовувати їх у самостійній художній діяльності; використовувати елементарні знання, пов'язані з послідовністю виконання художньо-творчого завдання* [30; 33].

Мотиваційно-цільовий компонент реалізовується в практиці роботи початкової школи через *орієнтаційно-організаційний критерій*. Організація в педагогічній літературі визначається як упорядкування дидактичного процесу за певними критеріями, що надають йому необхідної форми для найкращої реалізації поставленої цілі [33, с.110]. Вважаємо, що використання цього критерію допоможе перевірити існуючий інтерес (бажання, потреби) молодших школярів щодо формування уміння організувати художню діяльність, їх упорядкування для найкращої реалізації поставленої цілі.

Для орієнтаційно-організаційного критерію І.М.Янковською були визначені такі показники [71]:

1. Наявність інтересу до чіткої організації робочого місця (відповідність матеріалу та інструментарію до виду образотворчої діяльності); зручне розташування приладдя на робочому місці.

2. Бажання бути підготовленим до ефективної роботи в різних видах образотворчої діяльності та вміти добре орієнтуватися в них.

3. Зацікавленість (потреба) в отриманні якісних художніх результатів та схильність до регуляції організаційно-образотворчих дій.

До II-м компоненту відносимо *організаційно-пізнавальний*, оскільки методологічною основою процесу навчання є наукова теорія пізнання, а навчання є одним із шляхів процесу пізнання – “цілеспрямованого відображення об’єктивної реальності у свідомості людей. І пізнання і навчання здійснюється за схемою: живе спостереження – абстрактне мислення – практика” [71, с.106]. Пізнання “здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише дійсне, а й численні можливості – конкретні й абстрактні – для вибору тієї з них, що найбільше відповідає інтересам людини” [10, с.261]. Упорядкування дидактичного процесу за певними критеріями, надання йому необхідної форми залежить від його оптимальної організації для найкращої реалізації навчальної цілі [14, с.110].

Для *II-го організаційно-пізнавального компоненту* І.М.Янковською виділена з вищезазначеної програми [71] така група вмінь організовувати художню діяльність – (II група) діяльнісно-організаційні вміння: *користуватись, спеціальною образотворчою термінологією у процесі навчального спілкування; оптимально застосовувати різні матеріали та техніки для зображення художнього образу в практично-творчій роботі; виявляти готовність до використання набутих знань, умінь та навичок у самостійній художньо-творчій діяльності; раціонально організовувати робоче місце та різні види художньої діяльності; дотримуватись правил: гігієни та техніки безпеки під час завдань на уроці та у самостійній художньо-творчій роботі; етичної комунікації у процесі художньої діяльності, планувати та раціонально розподіляти час на виконання творчих завдань; своєчасно і якісно завершувати художні роботи.*

Для організаційно-пізнавального компоненту вченою виокремлено

процесуально-діяльнісний критерій, де під процесуальними діями розуміють «сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату» [71, с.40], а в даному випадку навчальну *діяльність* розглядають як «специфічну людську діяльність, яка керується свідомою активністю та породжується потребами і направлена на пізнання перетворення зовнішнього світу і самої людини» [8, с.83].

До процесуально-діялісного критерію були віднесені такі показники :

1. Наявність теоретичних знань (правил, прийомів) про важливість уміння організувати (як організаційних умінь) для ефективності результатів художньої діяльності (знання правил, прийомів, понятійно-термінологічного апарату).

2. Досвід накопичення уміння організувати (як організаційних умінь) художньої діяльності (готовність до самоорганізації образотворчої діяльності).

3. Ступінь самостійності учнів у організаційній підготовці до художньої діяльності.

III-м структурним компонентом І.М.Янковською визначено *контрольно-регулювальний*. Цей компонент був обраний з тієї позиції, що саме контроль, (як перевірка різних видів навчальної діяльності) належить до одного з завершених механізмів регуляції пізнавальних процесів. «Контроль опосередковує відносини індивіда із середовищем, враховуючи і потреби особистості, й об'єктивні властивості стимуляції» до навчання. «Як механізм регуляції потягів контроль подібний до захисту, але діє в будь-яких ситуаціях, при вирішенні будь-яких пізнавальних завдань...» [71, с.177].

Тому метою використання даного компонента (контрольно-регулювального) є встановлення ступеня виконання школярами навчальних завдань, рівня їх якості для упорядкування, налагоджування, вимірювання індивідуальних відмінностей, пов'язаних з характерними особистісними рисами даного напрямку.

Для III-го контрольно-регулювального компонента входить така група

вміння організувати художню діяльність – (III група) оцінно-корегуючі вміння : на елементарному рівні при підтримці вчителя оцінювати творчі роботи однокласників, особисті здобутки; висловлювати особистісно-ціннісне ставлення до організації художньої діяльності, власних творчих робіт та художніх виробів одноліток; самостійно виконувати організаційні дії на уроках образотворчого мистецтва та своєчасно виправляти допущені недоліки; виконувати інструкції та рекомендації вчителя, щодо організації та виконання практичної роботи на уроці.

Реалізація контрольо-регулюючого компонента можлива при використанні оцінно-коректуючого критерію, який характеризується як оціночні дії :

- 1) самоконтроль (визначення учнем етапів роботи та їх послідовність);
- 2) самооцінка (визначення ступеня важкості (складності), легкості цих етапів для самого себе), які здійснюються за етапами засвоєння контрольо-оціночних дій : а) самоконтроль і самооцінка до початку роботи як прогнозування її ходу і передбачуваного результату; б) самоконтроль і самооцінка за результатом роботи на основі співставленням зі зразком. Під *коректуванням* (від лат. corrigere – виправляти) вчені розуміють вміння своєчасно виправляти, поліпшувати навчальний результат [27, с.59].

Для оцінно-коректуючого критерію були визначені такі показники :

1. Уміння оцінювати власні здобутки й роботи однокласників; корегувати недоліки та здійснювати самоконтроль.

2. Бажання удосконалювати уміння організувати (як організаційні вміння) для забезпечення якісних результатів художньої діяльності.

3. Уміння визначати послідовність планування організаційних дій для оптимального вирішення навчальних завдань.

IV-й компонент – *евристично-результативний* був обумовлений І.М.Янковською [71] тим, що евристика (як організація процесу продуктивного творчого мислення (евристична діяльність)) є сукупністю притаманних людині механізмів, за допомогою яких породжуються

процедури, спрямовані на розв'язання творчих завдань (С. Гончаренко) [10, 108]. А творчість – “це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини. Тому на всіх щаблях школи слід звертати увагу на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних системних знань, на максимальну стимуляцію самостійної діяльності учнів, на розвиток стійких творчих пошуків, наполегливості під час виконання творчих завдань” [24, с.26]. В. Шапарь визначає творчість як “психологічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри. Діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Вивчення цих властивостей особистості виявило важливу роль уяви, інтуїції, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості в самоактуалізації, у розкритті і розширенні своїх творчих можливостей” [51, с.539].

Тому метою евристично-результативного компонента є виявлення прагнення учнів до створення нових, оригінальних виробів образотворчого мистецтва, за рахунок використання більш ефективної організації навчальної діяльності даного напрямку.

Для IV-го *евристично-результативного* компонента виділена така група вмінь організувати художню діяльність – (IV група) репродуктивно–творча: *використовувати творчі можливості у процесі організації художньої діяльності на уроках образотворчого мистецтва; реалізовувати творчі уявлення в практичній діяльності; самовиражатись у власній творчій роботі; застосовувати нетрадиційне вирішення навчальних завдань.*

На думку В. Шапарі, “у творчості особливе місце займає творча уява. Поряд з уявою творчість містить у собі інтенсивну роботу мислення, вона пронизана емоційністю і волею. Однак вона не зводиться тільки до однієї уяви, одного мислення чи одного почуття. Творчість як процес спочатку розглядалась на підставі самозвітів діячів мистецтва й науки, у яких особлива

роль приділялася осяянню, натхненню і подібним станам” [51, с.539].

Критерієм даного евристично-результативного компонента визначено *евристично-продуктивний*, оскільки евристика (від грец. знаходжу, відкриваю) це “організація процесу продуктивного творчого мислення (евристична діяльність)” [10, 108] і її розуміють “як сукупність притаманних людині механізмів, за допомогою яких породжуються процедури, спрямовані на розв’язування творчих завдань” [34, с.18]. А під поняттям *продуктивний* ми розуміємо такий творчий процес, “який створює цінності, приносить результати” [51, с.34].

Для евристично-продуктивного критерію науковцями визначені такі показники :

1. Міра використання творчих можливостей учня у процесі організаційної підготовки до художньої діяльності.
2. Бажання (прагнення) до нестандартного вирішення організаційних завдань.
3. Потреба в художньому самовираженні за рахунок конструктивної її організації.

Узагальнені структурні компоненти розкрито в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структурні компоненти, критерії та показники сформованості уміння організувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва

Компонент I-й	Мотиваційно - цільовий
Критерій	орієнтаційно-організаційний
Показники	<p>1. Наявність інтересу до чіткої організації робочого місця (відповідність матеріалу і інструментарію до виду художньої діяльності); зручне розташування приладдя на робочому місці.</p> <p>2. Бажання бути підготовленим до ефективної роботи в різних видах образотворчої діяльності та вміти добре орієнтуватися в них.</p> <p>3. Зацікавленість (потреба) в отриманні якісних художніх результатів та схильність до регуляції організаційно-художніх дій</p>
Компонент	Організаційно-пізнавальний

II-й	
Критерій	процесуально-діяльнісний
Показники	<p>1. Наявність теоретичних знань (правил, прийомів) про важливість уміння організувати (як організаційних умінь) для ефективності результатів художньої діяльності (знання правил, прийомів, понятійно-термінологічного апарату).</p> <p>2. Досвід накопичення уміння організувати (як організаційних умінь) художньої діяльності (готовність до самоорганізації образотворчої діяльності).</p> <p>3. Ступінь самостійності учнів у організаційній підготовці до художньої діяльності.</p>
Компонент III-й	Контрольно-регулювальний
Критерій	оцінно-коректуючий
Показники	<p>1. Уміння оцінювати власні здобутки й роботи однокласників; корегувати недоліки та здійснювати самоконтроль.</p> <p>2. Бажання удосконалювати уміння організувати (як організаційні вміння) для забезпечення якісних результатів художньої діяльності.</p> <p>3. Уміння визначати послідовність планування організаційних дій для оптимального вирішення навчальних завдань.</p>
Компонент IV-й	Евристично-результативний
Критерій	евристично-продуктивний
Показники	<p>1. Міра використання творчих можливостей учня у процесі організаційної підготовки до художньої діяльності.</p> <p>2. Бажання (прагнення) до нестандартного вирішення організаційних завдань.</p> <p>3. Потреба в художньому самовираженні за рахунок конструктивної її організації.</p>

Сформованість уміння організувати художню діяльність учнів 1-4 класів була представлена відповідними рівнями (початковим, достатнім, високим)

Рівні сформованості у молодших школярів уміння організувати художню діяльність (за компонентною структурою) в образотворчій діяльності визначались науковцями за критеріями оцінювання.

Так, в рамках нашого дослідження вважаємо за необхідне зупинитися на

детальному аналізу та обґрунтуванні рівнів та критерії оцінювання сформованості у молодших школярів уміння організовувати художню діяльність на уроках мистецтва запропоновану Янковською Інною Миколаївною (див. Додаток Б).

Щодо основного підходу до формування уміння організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках мистецтва вважаємо, що саме *особистісно-орієнтований підхід* надасть можливість розглядати учня, як суб'єкта процесу навчання, вкаже на неповторність індивідуальних механізмів розвитку даної особистості.

Реалізація особистісно-орієнтованого підходу в мистецькій освіті, на думку Г. Падалка, передбачає: опору на результати індивідуальної діагностики учнів; впровадження проєктувальних підходів; окреслення комунікативної стратегії [44, с.75-77]. На думку автора *особистісно-орієнтований підхід* в контексті мистецької освіти ґрунтується на трьох провідних позиціях [44, с.73-74], а саме: 1) передбачає спрямування навчального процесу з мистецьких дисциплін на розвиток особистості учня [44, с.72]; 2) “визнання необхідності максимального сприяння художньому розвитку учня – розширенню можливостей сприймання, формуванню мистецько-виконавчих умінь і навичок, активізації його творчого потенціалу і здатності до художньої творчості, а також розвитку спеціальних мистецьких здібностей (музичної (візуальної) пам'яті, слуху, відчуття кольору тощо)” [44, с.73]; 3) ствердження суб'єктної ролі учня в процесі мистецького навчання”. Опора на особистісно-орієнтований підхід передбачає, зазначає автор, що “учень зацікавлений у формуванні такого ставлення до художнього навчання, в якому мистецька діяльність усвідомлено спрямовується на виявлення власних художніх потенцій на якнайповнішу реалізацію унікальних мистецьких можливостей” [44, с.74]. Такий підхід, запевняє автор, “передбачає створення умов для самореалізації особистості, саморозвитку учня”, а головне – “формувати в нього прагнення бути неповторною особистістю в мистецтві, шукати оригінального, самобутнього

вирішення мистецьких проблем” [44, с.74].

Наші теоретичні положення ґрунтувались також на педагогічних та мистецьких *принципах*. Термін “принцип” (від лат. *principium* – початок, основа) означає центральне положення, основу, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися [10, с.62]. У процесі дослідження важливо проаналізувати комплекс загальноприйнятих *принципів: навчальні, виховні, естетичні, мистецькі*.

Під “принципами навчання” (принципами дидактики) науковці розуміють визначену систему вихідних, основних дидактичних вимог до навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність [46, с.304].

Відносно загальноприйнятих у педагогіці принципів навчання (за М.Фіцулом), нами використовувались ті принципи, що ґрунтовані на закономірностях ефективної організації процесу навчання і виховання, як керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного процесу.[65, с.128-130]. А саме, відносно нашої проблеми навчальними принципами є: взаємозв’язок завдань освіти, виховання і загального розвитку; науковості; систематичності, послідовності, доступності; свідомості й активності учнів при керівній ролі викладача; наочності; взаємозв’язок міцності знань, умінь і навичок, мотиваційного забезпечення навчання, індивідуального підходу до учнів, інтеграції знань, емоційності навчання, співробітництва [65, с.164-176]; основними виховними принципами є: цілеспрямованість, зв’язок з життям, єдність свідомості й поведінки, виховання особистості в колективі, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, виховання в праці.

Серед принципів естетичного виховання важливими є ті, що стосувались змісту занять та естетизації процесу ефективної організації художньої діяльності учнів початкових класів: спільність естетичного виховання і художньою освіти, органічної єдності між змістом навчання та засобами

забезпечення реалізації виконання образотворчих завдань; забезпечення навчального позитивного мікроклімату; інтеграційний підхід до системи естетичних впливів у процесі урочної форми роботи; взаємозв'язок між тематикою уроків образотворчого мистецтва і принципом структурування та естетичного розташування інструментарію в навчальному мікропросторі.

Г. Падалка зазначає, що: “Найголовніші принципи навчання мистецтву : цілісність, естетична спрямованість, індивідуалізація, рефлексія” [44, с.148].

Для нашої системи вважаємо необхідним врахування естетичних функції мистецтва (за Л. Божко), а саме: *пізнавально-евристичну, комунікативно-інформаційну, суспільно-перетворюючу* (розуміння мистецтва як виду діяльності), *естетико-виховну та ін.* [3, с.32]. Проаналізуємо їх:

Пізнавально-евристична функція (мистецтво як знання і освіта). На думку Л.Божко : “Мистецтво є засобом просвіти і освіти (передача досвіду і навичок мислення, спілкування, системи поглядів на факти людей. У мистецтві закладена величезна пізнавальна інформація, яка суттєво наповнює наші знання про оточуючий світ, служить і засобом його пізнання і способом самопізнання особистості, об'єднуючи особистий життєвий досвід людини з історичним досвідом людства. [3, с.36].

Комунікативно-інформаційна функція допомагає розглядати мистецтво – як художню комунікацію. У комунікативному плані мистецтво несе інформацію, як специфічний канал зв'язку, який служить узагальненню індивідуального досвіду взаємовідносин і індивідуалізації загального досвіду. Інформація, передана мовою живопису, прикладного і декоративного та інших видів мистецтва, більш доступна, легше засвоюється людиною, ніж словесна інформація. Тому інформативні можливості художньої комунікації ширші, ніж інші її види [19, с.90].

Комунікативно-інформаційна функція мистецтва дозволяє людям обмінюватися думками, дає можливість прилучатись до історичного і національного досвіду. Мистецтво підвищує духовний потенціал і спільність людства [19, с.91].

Суспільно-перетворююча функція допомагає розуміти мистецтво як вид діяльності та розглядати його, як діяльно-перетворюючий початок, який проявляється в тому, що : 1) художній твір створює ідейно-естетичну дію на людей; 2) включає людей в спрямовану і ціннісну орієнтовану діяльність, мистецтво бере участь в соціальному перетворенні суспільства; 3) сам процес творчості в мистецтві є визначене перетворення з допомогою уявлень від враження, фактів, взятих з дійсності. Автор опрацьовує життєвий матеріал в образі, будуючи нову реальність – художній світ; 4) ще одна сфера діяльності художника – опрацювання будівельного матеріалу, з якого ліпиться образ. Створення скульптури, картини, поеми, симфонії – це завжди перетворення мармуру, фарби, слова, звуку. Л.Божко зазначає, що всі ці плани мистецтва, як діяльності в сукупності забезпечують загально-перетворюючий вплив мистецтва на дійсність, де мистецтво – дія, перетворення, творення відповідно до ідеалів художника [3, с.32].

Естетико-виховна функція мистецтва, за допомогою образності, визначає нічим не замінний художній вплив на особистість і здійснює :

1) формування естетичних смаків, здібностей, потребу людей, ціннісних орієнтацій;

2) пробудження творчого потенціалу. Засобами художньої виразності образотворче мистецтво передає глядачам відчуття естетичного значення оточуючого життя, даючи людям ціннісну орієнтацію в навколишньому світі. [3, с.48].

Естетична функція мистецтва нічим не замінна специфічна здібність мистецтва : 1) формувати естетичні смаки, здібності й потребу людини і тим самим ціннісне орієнтувати його в світі; 2) пробуджувати творчий дух, творчий початок особистості. Формуючи ціннісну свідомість людини, мистецтво вчить його бачити життя крізь призму образності [3, с.14]

Однією з важливих функцій навчально-художньої діяльності Г. Падалка вважає *творчо-спонукальну*, яка передбачає активізацію творчих підходів особистості до життєдіяльності [44, с.9].

2.2. Зміст, форми, методи та засоби формування в учнів початкової школи вмінь організовувати художню діяльність на уроках мистецтва

Ефективність навчання в сучасній школі залежить від уміння вчителя обрати *метод* чи прийом навчання та виховання в конкретних умовах для кожного уроку.

Метод навчання – це спосіб упорядкованої взаємопов’язаної діяльності вчителя та учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання [24, с.21]. О. Савченко методи навчання називає “стратегічною категорією навчання, а прийоми – його тактичним виявом” [52, с.193]. На її думку, методи навчання забезпечують всі рівні засвоєння знань і способів діяльності (усвідомленого сприймання, запам’ятовування і відтворення, застосування за зразком або у подібній ситуації, на рівні творчого застосування знань і способів діяльності). Тому вони мають враховувати мету, зміст освіти, закономірності учіння, можливості організації пізнавальної діяльності учнів [52, с.195].

Словесні, наочні, практичні методи входять до групи пояснювально-ілюстративних методів навчання. Словесні методи включають усний виклад навчального матеріалу самим учителем (розповідь, виклад, пояснення, лекція) і діалогічну форму (різні форми бесіди). Застосування наочних методів збагачує й розширює чуттєвий досвід учнів, впливає на розвиток спостережливості, пізнання конкретних властивостей предметів під час практичної діяльності, створює умови для переходу до абстрактного мислення, опори для самостійного навчання й систематизації навчального матеріалу [16, с.26]. Практичні методи (навчальні вправи, ігрові вправи, лабораторні дослідження, практичні роботи) є одним з основних засобів формування уміння організовувати художню діяльність на уроках мистецтва. Вони переважно реалізуються через систему навчальних та ігрових вправ, застосовуваних у процесі закріплення, повторення, а також на предметних уроках та екскурсіях, під час виконання практичних робіт” [16, с.14].

Сукупність вказаних методів, спрямованих на передачу і засвоєння

учнями знань, формування умінь і навичок, належать до методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності. Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності (формування пізнавальних інтересів: пізнавальні ігри, дискусії, емоційне переживання) спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів навчальною інформацією. Методи контролю і самоконтроль (усний, письмовий, графічний, практичний) забезпечують одержання зворотної інформації про зміст, характер і досягнення у навчально-пізнавальній діяльності учнів та про ефективність праці вчителя [16, с.9].

С. Коновець передбачає в сучасній методиці викладання образотворчого мистецтва в початкових класах використання таких *методів навчання* : вербальних (розповідь, пояснення, коментар, доповнення, бесіда, колективне обговорення); наочних (аудіовізуальні, зображувальні, ілюстративні, репродуктивні); практичних (навчальний рисунок, інструктаж, ігрові вправи, демонстрування послідовності виконання практичних завдань та прийомів володіння різними художніми техніками). Враховуючи специфіку викладання образотворчого мистецтва в сучасній школі, автор звертає увагу на широке впровадження вчителем деяких нетрадиційних методів, прийомів та засобів навчання : особистісно-зорієнтованих, колективних, ігрових, інтегративних, творчо-стимулюючих, емоційно-регулюючих, проблемно-моделюючих, перцептивно-аксіологічних (у вербальних та невербальних варіантах), електронно-інформативних тощо [21, с.13].

У цьому контексті Н. Волкова методи виховання називає шляхами і способами діяльності вчителя і учнів з метою досягнення виховних цілей, а прийоми виховання відносить до складової частини методу, яка визначає напрям реалізації вимог методів виховання [7, с.27]. Методи організації діяльності, спілкування та формування досвіду суспільної поведінки (вправи, прогнозування, створення нових ситуацій) сприяють безпосередній участі дитини у діяльності, формують її стосунки з оточенням, розвивають

емоційну сферу та комунікацію. Методи стимулювання діяльності й поведінки (гра, змагання, заохочення) у своїй сукупності сприяють регуляції, корекції і активізації діяльності та поведінки вихованців [7, с.9].

Ефективність засвоєння знань учнями залежить від вибраної форми організації навчання, яка є “зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі [24]. Це “спеціально організована діяльність вчителя і учнів, яка відбувається за встановленим порядком у певному режимі (уроки, практикуми, семінари, екскурсії, факультативи, додаткові, індивідуальні заняття; домашня навчальна робота учнів) [36,с.3]. Основною організаційною формою навчання в сучасній школі є урок – “це форма організації навчання, за якої заняття проводить учитель з групою учнів постійного складу, одного віку й рівня підготовки впродовж певного часу й відповідно до розкладу” [36, с.4].

Проведення уроків на основі інтеграції навчального матеріалу з кількох предметів, на думку О. Савченко, є одним із напрямків методичного оновлення уроків у початкових класах. Автор зазначає, що цей підхід сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якесь явище, поняття, досягти цілісності знань [52, с.92]. “Змістовні й цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичну структуру уроків привабливу для учнів новизну, знімаючи суворі кордони предметного викладання, а найголовніше – інтеграція змісту і організаційних форм допомагає дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно й водночас різнобічно” [52, с.31].

Форму організації навчання, яка дозволяє проводити спостереження, вивчення різних предметів, явищ та процесів в дійсних умовах В.Ягупов називає навчальною екскурсією [70, с.228]. В початкових класах ця форма організації навчання, наголошує О. Савченко, розглядається як метод і як форма [53, с.35]. На її думку, під час екскурсії вчитель може розв’язати

кілька завдань (індивідуальні спостереження і практичні завдання), визначаючи метою екскурсії – “збагатити (розширити, поглибити) чуттєве й логічне пізнання дітей, їхній соціальний досвід, сприяти розвитку мовлення, мислення, уяви” [53, с.35].

Домашня робота є самостійним виконанням учнями навчальних завдань після уроків. Н. Волкова називає цю форму роботи самопідготовкою, оскільки її виконують дома і в групах продовженого дня. Автор вказує про необхідність домашньої роботи з предметів, яка зумовлена тим, що “знання, навички й уміння засвоюються не відразу, а через періодичне повторення” [6, с.349]. На думку О. Савченко, важливою і невід’ємною частиною навчального процесу є домашнє завдання, виконання якого передбачає: “закріплення, поглиблення та розширення знань, умінь і навичок; підготовка учнів до активного сприймання нового матеріалу; формування вмінь і навичок самостійної праці” [52, с. 39].

Запорукою оптимізації навчального процесу є дотримання психолого-педагогічних умов навчання мистецтву. Г. Падалка дає таке їх визначення, що “це цілеспрямовано створені чи використовувані обставини мистецького навчання, що забезпечують можливість досягнення його результатів”. Зокрема автором визначені такі *педагогічні умови навчання мистецтву*: створення позитивної атмосфери навчання; досягнення діалогових засад взаємодії учителя і учнів в навчальному процесі; забезпечення пріоритету практичної діяльності [44, с.160].

Вважаємо, що в умовах нашого дослідженні необхідно визначати такі психолого-педагогічні *умови*, які забезпечуватимуть ефективне формування уміння організовувати художню діяльність на уроках мистецтва в початковій школі, а саме:

➤ використання вчителем спеціально організованого комплексу художньо-інтеграційних та корекційних впливів на особистість дитини;

➤ урахування психологічних особливостей і художньо-творчих здібностей молодших школярів у процесі оволодіння різними видами образотворчої діяльності;

➤ реалізація модульно-інтегрованого принципу навчання (до відбору змісту, форм, методів та засобів ефективної організації і формування умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва);

➤ дотримання санітарно-гігієнічного режиму в різних видах художньої діяльності.

Важливим для нашого дослідження є той факт, що умінь організовувати художню діяльність, сприяють художньо-творчому розвитку особистості та заощаджують час для виконання образотворчих видів робіт.

Ефективність засвоєння молодшими школярами умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва може здійснюватись за умови дотримання^о: виконання вправ, які допомагають учневі концентрувати увагу на певному виді художньої діяльності, стимулюють осмислення навчального матеріалу, полегшують запам'ятовування навчальної інформації; застосування ігор, завдань, порад, правил, які дають змогу чергувати види роботи, висловлювати свої думки; дотримання охоронного режиму, правил гігієни праці, техніки безпеки, які мають^о: відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, регламентувати час і зміст організаційних дій; вчасної зміни видів навчальної діяльності і недовготривалості різних видів навчальної художньої діяльності (вправ, ігрових моментів, цікавих завдань тощо); мотиваційно-спрямованого педагогічного керівництва з урахуванням особистісно-зоорієнтованого навчання (І. Бех) з метою стимуляції інтересу та пізнавальної активності до опанування спеціальних знань та умінь організовувати художню діяльність; забезпечення творчого підходу до особистісних пошукових інновацій, використання організаційно-художніх умінь; забезпечення відповідних умов самореалізації та самовираження в процесі художньої діяльності.

Для формування умінь організовувати художню діяльність на уроках

мистецтва пропонуємо використовувати різні прийоми та види взаємопов'язаних загально обов'язкових вправ (на : сприймання; спостереження; розвиток уваги; формування уяви; розвиток пам'яті та ін.) і специфічних розвиткових вправ, оскільки позитивний результат залежить від застосування їх в певному комплексі. Під *комплексом* ми розуміємо певну кількість взаємопов'язаних і взаємозалежних вправ, які використовуються в дидактичній послідовності, з урахуванням принципів психолого-вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку і їх художніх здібностей.

Для формування *готовності до ефективної роботи в різних видах художньої діяльності та вміння добре орієнтуватися в них* пропонуємо використовувати плакати з зображенням матеріалів та інструментів відповідно до виду діяльності на уроці, з метою співвіднесення наявності подібних матеріалів та інструментів, а також їх розташування на робочому місці. Перевірка наявності повного комплекту приладдя та їх правильне розташування дасть можливість сформуванню в учнів бажання бути підготовленим до певного виду художньої діяльності та дасть змогу визначити найкраще організованого учня.

Оскільки у дітей шестирічного віку запам'ятовування навчального матеріалу і його відтворення здійснюється безпосередньо у процесі певної діяльності, а їх пам'ять має мимовільний характер, то вони легко запам'ятовують такий матеріал, який відрізняється яскравістю, незвичністю, що викликає у дітей зацікавленість.

Важливу роль у розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку відіграє навчально-ігрова діяльність. Як зазначають А. А. Демчишина, Р. С. Мозола та ін., вона підпорядкована певним принципам послідовного підключення компонентів навчальної діяльності до ігрової і "є більш ефективною, ніж ті форми організації ігрових способів, які традиційно використовуються в дошкільній педагогіці" На їх думку подібна форма навчання в умовах навчально-ігрових ситуацій виступає головною психологічною умовою підвищення ефективності оволодіння навчальною

діяльністю дітьми даного віку [11, с.19].

Гра в житті дітей молодшого шкільного віку займає значне місце. Під час гри діти не тільки розважаються, а й розвивають свої психофізичні можливості. У грі вони навчаються організовувати свої дії, здійснювати їх за певними правилами, розвивати інтерес до пізнавальної діяльності, потребу у виконанні ігрових завдань [11]. Це, в подальшому, сприяє: розвитку навчально-пізнавальної активності, формуванню уміння організовувати діяльність різного напрямку, стимуляції, розвитку креативних здібностей тощо.

Так на розвиток зорової і слухової пам'яті нами пропонувались вправи такого типу, як “Магазин “Юний художник”” (див.Додаток В.).

Для накопичення елементарних теоретичних знань про важливість уміння організовувати художню діяльність для ефективності кінцевих результатів можна застосувати вправи на ознайомлення учнів з термінами, з назвами інструментів, матеріалів, приладдя, які навчають учнів добирати обладнання для проведення уроку, розкласти його в потрібному порядку, зокрема *вправи* °: №1 “Магазин “Юний художник”” (ознайомлює з назвами інструментарію для роботи на уроках образотворчого мистецтва, поповнює мовний словник учнів художніми термінами, закріплює набуті знання); № 2 “Хто з ким в парі” (ознайомлює з назвами інструментарію для роботи на уроках образотворчого мистецтва та поповнює термінологічний словник учнів, закріплює набуті знання, розвиває увагу), а також № 3 “Хто, що робить”; №4 “Знайомі предмети”; №5 “Орієнтуємося в предметах та просторі” та ін.

Виходячи з психологічної характеристики дітей шестирічного віку ми вважаємо, що формуванням у них уміння організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва, можливо шляхом створення стимулюючих вправ, які допомагають розвивати увагу та пам'ять дитини та формують довільність процесів запам'ятовування і відтворення, як одну з передумов готовності дитини до навчальної діяльності.

З цією метою пропонуємо спеціально розроблені вправи^о: “Пам’ятусик №1” (основне завдання^о: розглянути малюнок, де зображене робоче приладдя на столі, подумки порахувати. Не дивлячись на малюнок, назвати ці предмети); “Пам’ятусик №2” (основне завдання^о: розглянути малюнок, де зображене робоче приладдя на столі і визначити, яких інструментів більше (менше чи порівну)? Пояснити, чому ви так вважаєте?).

Для кращого закріплення знань про матеріали та інструменти, їх властивості та види художньої діяльності, варто використовувати загадки, які допоможуть дітям природно включатися в організаційні види роботи відразу після інструктажу вчителя. Загадки спонукають школярів до посиленої розумової діяльності, створюючи сприятливий мікроклімат. Вони стимулюють розвиток творчих здібностей особистості, оскільки характерні особливості художньої форми загадок виступають у поєднанні з глибокою предметністю образу, конкретною темою, узагальнюючим порівнянням. Основним завданням цього напряму роботи є уважне прослуховування словесного опису інструменту для формування в уяві дитини його образу та власної розповіді про цей образ (предмет) за допомогою його опису, не називаючи предмет.

Так, особливу *зацікавленість* у дітей викликали *загадки* про фарбу і олівець та інші інструменти й матеріали (додаток В.)^о:

Окрім того, пропонуємо використовувати також нескладні кросворди, ребуси – загадки, в яких розгадуються слова, які були представлені у вигляді малюнків у сполученні з літерами й деякими іншими знаками, кросворди – переплетенні рядки клітинок, які заповнюються словами за заданим значенням, та фокуси – хитромудрий прийом, ряд дій з різними предметами. Цікавим для формування уміння організувати художню діяльність на уроках мистецтва вважаємо *вправу типу “Перепутанка”*, сутність якої полягає в тому, що неправильно побудований зразок розташування предметів-інструментів на робочому місці. (Яку начебто здійснили інші учні чи казкові персонажі, які завітали на урок, вказуючи на допущенні помилки).

Дітям пропонується^o: “Поясніть, чому не вірно підготовлено робоче місце, що заважає і відволікає під час роботи?” Для стимуляції інтересу, при правильній або відповідній організації робочого місця, а також за правильну відповідь учнів можна заохочувати їх призовими фішками, чи визначати зразково підготовлене робоче місце прапорцем, який ставиться на парті (робочому місці), чи учню пов’язували на руку пов’язку з емблемою (пов’язку блакитного кольору, як символ свіжості, чистоти і порядку).

Вартим уваги в нашому дослідженні є використання вправ, ігор, завдань, які сприятимуть розвитку різних видів аналізаторних систем дитини та її психічної діяльності^o:

1) *відчуття* : зорові, слухові, тактильні;

2) *сприйняття та спостереження* : зорове, слухове, тактильне, різні види сприймання (мови, об’єктів оточуючого світу, їх форми, розміру, кольору, місце розташування в просторі; людини людиною; відчуття часу, руху тощо);

3) *увагу* (її властивості : стійкість, зосередженість, переключення, розподіл, обсяг);

4) *уяву* (відтворювальну і творчу);

5) види *пам’яті* (моторну, емоційну, образну, словесно-логічну).

Наведенні приклади вправ, ігор, завдань мають багатofункційне пристосування, тому сприяють формуванню і *художнього термінологічного апарату*, самостійності у добиранні необхідного навчального приладдя для різних видів діяльності, правильного орієнтування в організації робочого мікропростору, тренування уваги (оскільки чим вищий рівень розвитку уваги, тим вища ефективність навчання) та розвитку зосередженості, пам’яті та інших якостей.

Для розвитку інтересу і мотивації у молодших школярів уміння організувати художню діяльність можна використовувати також *віршовані твори*, спеціально підібрані до певної теми уроку, як поетичні вставки, що мають різноманітне призначення^o: сигналізували про початок або зміст

завдань, виду діяльності, певні рекомендації щодо ефективності організації навчальної роботи або якогось етапу уроку.

З великим задоволенням діти виконують на уроках образотворчого мистецтва *рольові ігри*, в яких вони уявляють себе в образах *героїв певних казок*. Такий ігровий прийом (метод відеорепортажу з коментарями, віршами, розповідями, інтерв'ю) робить урок нестандартним, живим, викликає зацікавленість видом роботи, внаслідок чого діти легко засвоюють правила образотворчої грамоти. Введення дидактичних ігор та ігрових ситуацій дає змогу учням (особливо шестирічного віку) в більш доступній формі пізнавати красу навколишнього світу, розширювати й поглиблювати свої пізнавальні інтереси, оволодіти основами образотворчої грамоти, створюючи атмосферу невимушеного творчого пошуку.

Для підтримки заохочення до роботи та інтересу, що забезпечує мотивацію навчання образотворчій діяльності, необхідно застосовувати яскраві наочні образи відомих героїв дитячих казок, мультфільмів. До уроку запрошувати різних казкових героїв (Буратіно, Незнайка, Мальвіна, казкові тваринки – Лисичка-сестричка, Вовчик-братик та ін.), які приносять дітям цікаві завдання, запитання, ситуації, історії, казки, ігри. Застосування елементів драматизації і театралізації урізноманітнить уроки образотворчого мистецтва та сприятиме підвищенню мотивації художньої діяльності учнів.

Таким чином можемо констатувати, що використання комплексу таких видів мистецтв: літературного, театрального, музичного, фрагментів мультиплікації та образотворчого мистецтва активізують пізнавальний інтерес, сприятимуть заохоченню молодших школярів до організації та підвищення мотивації художньої діяльності учнів.

Ігровий ефект скоромовок на уроці можна назвати не розвагою, а допомогою у формуванні мовного апарату дитини, накопиченню термінологічних слів з художньої діяльності, привчання до використання у своїх висловлюваннях специфічних образотворчих понять. Застосування скоромовок викликає позитивні емоції під час промовляння, розвиває

пам'ять, інтерес^о: “Сім братів – кольорів в королівстві кольорів. Кожний кольором керує, в королівстві королює” та ін. Наприклад, прислів'я про працю та навчання^о: “Не журись та за діло берись”, “Мала бджілка, але й та працює”, “Хто діло робить, а хто гави ловить”, “Роботящі руки гори вернуть” та ін. .

Одним з важливих педагогічних засобів формування особистості є казка, тому вважаємо, що використання казки, яка стосується змісту образотворчого мистецтва спрямована на розвиток творчої уяви дитини, образного мислення, під час якого задіяна вся сенсорна система слухача^о: зір, слух, відчуття, дотик, просторові моторні механізми. Саме такі казки спрямовані на розвиток інтересу та захоплення на уроці образотворчого мистецтва^о: №^о1. “Казка про Пухнастого Пензлика та його кольорових друзів”, №^о2. “Казка про те, як Червоний та Жовтий кольори створили Золотий Ліс”, №^о3. “Казка про те, як Жовтий і Синій кольори знайшли Дракона” та ін.

В.^оСухомлинський писав, що казка розвиває внутрішні сили дитини, завдяки яким людина не може не робити добра, вчить співчувати, пробуджує до діяльності, розвиває пізнавальні процеси (увагу, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви) [60].

Для формування уміння організовувати художню діяльність на уроках мистецтва необхідно донести до учнів розуміння правил та їх значення для роботи, розглядаючи та аналізуючи ситуації поведінки учнів, з приводу правил безпеки, гігієни, культури роботи. Робота можна проводити у вигляді бесід, коментування, колективного обговорення авторських організаційних правил роботи на уроках образотворчого мистецтва^о: безпеки, гігієни, культури роботи та поведінки.

Для запобігання перевтомлення дітей на уроці образотворчого мистецтва необхідно виконувати фізкультхвилинки, які можуть бути повними й скороченими (складаються з однієї вправи – ритмічне стискування і розслаблення пальців, трясіння кистями рук та інше), імітаційними,

віршованими, ігровими тощо.

Необхідно також застосовувати такі ігрові фізкультхвилинки, які здійснюють кінезіологічну профілактику, з метою відновлення зору, активізації роботи м'язів ока, розвитку слуху, зняття стресу та перевтоми^o: *Вправи для профілактики порушень зору*^o: “Стрілянина” (очима праворуч, ліворуч, униз по 6 разів), “Намалюйте” (очима геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник) спочатку за годинниковою стрілкою, потім – проти), “Напишіть” (очима своє ім'я, прізвище та інше); *вправи для розвитку слуху і зору, імітаційні та віршовані фізкультхвилинки* та ін.

Уроки образотворчого мистецтва сприяють гармонізації особистості, формуванню у дитини художньо-образного сприйняття довкілля, яке проявляється в умінні слухати, бачити, спостерігати, помічати, аналізувати форми, об'єм, пропорції, колір і разом з цим специфічно відтворювати об'єкти навколишнього світу, застосовуючи в практичній роботі різні засоби художньої діяльності.

2.3 Методичні рекомендації щодо формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва

Результати проведеного дослідження та аналізу науково-педагогічної та методичної літератури дають підстави запропонувати ряд методичних рекомендацій щодо удосконалення процесу формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва на допомогу вчителям початкових класів.

Виходячи з вимог програми “Образотворчого мистецтва” та тематично-календарного планування уроків, з метою створення оптимальних умов для художньої діяльності учні молодших класів учитель повинен змоделювати свої організаційні дії :

- процес підготовки до уроку образотворчого мистецтва;

- вибір видів художньої діяльності для творчої роботи учнів певного класу (враховуючи вікові особливості та підготовленість до навчання образотворчого мистецтва) на конкретному уроці;
- забезпечення молодших школярів необхідним приладдям (матеріалами та інструментами) до уроків.

На початку навчального року, на перших батьківських зборах вчитель має повідомити батькам перелік необхідних матеріалів та інструментів для уроків образотворчого мистецтва. Він пояснює мету та завдання навчання образотворчого мистецтва, які будуть розв'язуватись на уроках для формування вміння організовувати художню діяльність. Акцентує увагу на важливості забезпечення дитини приладдям (матеріалами та інструментами), яке впливає на якість навчальної діяльності учня та успішність кінцевого результату художньої творчості.

Придбання художніх матеріалів може здійснюватись по різному : батьківський комітет закупає набір образотворчих інструментів для всіх учнів класу або батьки самостійно забезпечують своїх дітей.

Важливим питанням для вчителя, як організатора підготовленості учнів до уроків, є розміщення та збереження матеріалів та інструментів. Спираючись на наш практичний досвід слід зазначити, що доречно відвести в класі місце (полиці в шафі) для цих речей, назначити відповідальних учнів, які стежитимуть за порядком їх розміщення. Щоб не розсипались і не губились матеріали та інструменти їх необхідно складати в окрему для кожного учня коробку чи папку, оскільки практика організації художньої діяльності в початкових класах доводить неефективність збереження матеріалів та інструментів в домашніх умовах. Це пояснюється тим, що діти мають шкідливі звички забувати їх вдома, а пошуки запасних екземплярів для непідготовленого учня забирають певний час на уроці. Для збереження урочних годин, організацію підготовленості учнів всього класу до уроку можна довірити черговим, які виконують свої обов'язки по черзі під контролем вчителя.

Підбір матеріалів та інструментів до уроку залежить від теми, мети, завдань та виду художньої діяльності образотворчого мистецтва. Учні початкових класів опановують живописні, графічні, декоративно-ужиткові види образотворчого мистецтва, для яких потрібні специфічні матеріали та інструменти.

Оскільки словник-довідник з образотворчого мистецтва вчитель не завжди має під рукою, бажано йому занотувати основні поняття у свій робочий зошит. Так, обов'язковими знаннями для образотворчої роботи мають бути такі поняття, а саме: *матеріал, інструменти (основні, спеціальні), знаряддя, приладдя, фарби (акварель, гуаш, туш), пензлі, папір, олівці, графічні, кольорові), фломастери, кольорова та воскова крейда, матеріали для ліплення (глина, пластилін, солоне тісто), стеки, клей, ножиці, гумка (ластик), палітра, серветки.*

При застосуванні такої кількості матеріалів та інструментів необхідно на кожному уроці з учнями вести розмову про *бережливе, поважливе, охайне, економне ставлення до матеріалів та інструментів*, вигляд яких приваблює дітей. Досліджуючи фарби, учні мають бажання – доторкнутися та натиснути пальцями фарбу, колупнути її олівцем, розбавити у склянці з водою, створивши коктейлі різного кольору. Таке пізнання спричинює не економне та швидке використання фарб. Корисно та доречно пропонувати учням: створити казку про свої пензлі чи олівці; придумати їм ласкаве ім'я; виконати спеціальні завдання, вправи, які навчають берегти свої матеріали та інструменти.

Учні повинні чітко дотримуватись правил гігієни та користування приладдям. Головним **правилом**, яке учні повинні запам'ятати з перших уроків образотворчого мистецтва це – *“Тримати всі матеріали та інструменти в чистоті і на відведених місцях”* та виконувати певні **умови** їх збереження, які допоможуть зберігати та привчати учнів бути організованим.

До таких відносяться :

1. Всі матеріали та інструменти знаходяться у відведеному для них місці

(шафа, полиця, папка, коробка тощо).

2 Малюнки зберігаються в папці, вироби в коробці – це зручне розміщення не дає можливості їх пошкодити, допомагає та зберігає їх форму.

3. При користуванні матеріалами та інструментами (особливо олівцями та кольоровою крейдою) необхідно слідкувати, щоб не кидати їх на підлогу, не стукати об тверду поверхню – це спричинює забрудненню та швидкому псуванню.

4. Не залишати на довго відкритими фломастери, гуашеві фарби, туш, щоб не пересихали.

5. Пензлики до роботи готувати заздалегідь. Після закінчення художньо-практичної роботи (малювання фарбами чи тушшю) вимивати їх теплою водою, класти горизонтально в коробці, щоб не гнулись, або поставити у склянку (без води) волосяним чубчиком догори.

6. Чорнильниця для туші, пера, палітра, стеки після роботи вимиваються і протираються сухою ганчіркою.

7. Баночки з гуашшю, тушшю по закінченню роботи міцно закриваються кришечками, щоб не пролилися і не висохли.

8. Акварельні фарби після роботи, якщо вони забруднилися під час малювання, можна витерти вологим чистим пензликом, дати фарбам просохнути, тільки потім закрити коробку.

9. Робоче місце прибирається учнем власноручно. Всі матеріали та інструменти розміщуються на свої місця, робоча площа протирається спочатку вологою а потім сухою ганчіркою.

10. По закінченні прибирання учень має вмити руки теплою водою з милом, перевірити чи не забруднилось у нього обличчя та одяг.

Перш ніж приступити до практичної діяльності з будь-якого виду образотворчого мистецтва учні мають навчитися правильно та швидко *організувати своє робоче місце* до уроку, постійно підтримувати порядок на робочому місці і прибирати його після закінчення роботи на уроці.

Важливим недоліком організації художньої діяльності на уроках

образотворчого мистецтва є відсутність в школах спеціально обладнаних кабінетів образотворчого навчання та незабезпеченість учнів мольбертами, що не відповідає сучасним вимогам обладнання кабінетів. На жаль недостатнє матеріальне фінансування шкіл, не дає можливості їх оформлювати відповідним чином. Тому більшість уроків образотворчого мистецтва проводять у звичайних класах і робочим місцем для маленьких художників стає парта, яка має горизонтальну поверхню, що є не бажаним під час малювання. Додатковим пристосуванням для малювання можуть бути фанерні дощечки, які краще заготовити заздалегідь для кожного учня. Розміщення матеріалів та інструментів на робочому місці залежить від виду образотворчої діяльності.

Важливими предметами на парті в процесі роботи будуть підставка (яку можуть самі учні виготовити) для пензля, також підставка для роздаткового матеріалу чи книжки.

Розміщення матеріалів. Матеріали і інструментарій розкладається на робочому місці так, щоб з правого боку були ті предмети, якими користуються правою рукою (пензлі, фарби, склянка з водою, палітра тощо), з лівого ті, які зручніше брати лівою рукою (серветка). Важливо враховувати, що у ліворуких дітей на робочому столі предмети будуть розміщуватися не так як у праворуких, а навпаки. Предмети знаходяться на відстані витягнутої руки, а альбом (чи аркуш паперу або дощечка для ліплення) розміщується посередині. Зайві речі з робочого столу прибираються. За чистотою робочого місця і за порядком на ньому під час роботи має стежити сам учень, дотримуючись правил безпеки та гігієни. Вчитель на уроці контролює та коректує додержання учнем організаційних правил під час практичної художньої діяльності.

Розміщення на парті матеріалів та інструментів має бути в певному порядку. Аркуш паперу розміщують перед собою прямо, паралельно нижньому краю стола, або прикріплюють до фанерної дощечки (підставки під нахилом). Світло повинно падати з лівої сторони на папір, тим самим не

створюватиме тіні від правої руки. Зверху над аркушем паперу розташовують інші матеріали та інструменти. Для малювання фарбами над аркушем кладуть фарби, праворуч ставлять склянку з водою, поруч біля склянки розміщують палітру. З лівої сторони від фарб розташовують чисту ганчірку (чи серветку) та підставку для пензлів.

Уроки образотворчого мистецтва мають свою специфіку, яка вимагає не тільки наявності відповідних матеріалів та інструментів, а також одягання захисних засобів забезпечення охайності на уроці. Для цього використовуються фартушки, нарукавники, халати, а також “блузки художника” [63, с.35]. Це дозволить дітям працювати вільно, творчо, використовуючи різні техніки роботи під час практично-художньої діяльності, допоможе зберегти акуратний вигляд шкільної форми на уроці, не задумуючись над тим, що можна забруднитись самому або забруднити товариша. Спеціальний захисний одяг є не обов’язковим, але бажаним (особливо в першому класі), оскільки навчить учнів бережливо відноситись до свого одягу, з повагою ставитись до праці своїх батьків та бути акуратним.

Організувати робоче місце досить складно першокласникам. Велика кількість матеріалів та інструментів постійно між собою переплутуються, діти забувають про їх зручне розміщення та пересувають їх в різні місця, що спричинює падіння речей на підлогу. Це в свою чергу створює не організованість, не уважність, відволікання інших дітей на уроці, витрачання часу на додаткову підготовку до роботи, не своєчасне виконання художнього практичного завдання.

Важливим питанням у формуванні уміння організувати художню діяльність учнів є *оформлення кабінету*, оскільки оточуючі предмети під час роботи стимулюють до творчої діяльності та впливають на формування художньо-практичних умінь. Тому бажано уроки проводити в кабінеті образотворчого мистецтва, який наповнений творами мистецтва.

Нажаль робота з молодшими школярами проводиться у переважній більшості у своєму класі, тому вчителю необхідно організувати спеціальний

куточок мистецького напрямку. Де доречно розміщувати зразкові малюнки, вироби учнів, додаткову інформацію про інструменти та матеріали по темі уроку чи виду образотворчого мистецтва. Практикують стенд для експозиції малюнків учнів. Він має вигляд двох вертикальних планок, між якими натягнуті рядами стрічки (мотузка), до якої заціпами чи скріпками прикріплюються учнівські роботи. Для об'ємних виробів зручно мати стенд (виготовлений з фанери) у вигляді сходинок.

Використання різних матеріалів та інструментів потребує дотримання *правил техніки безпеки.* Вчителю необхідно послідовно та систематично проводити роботу з ознайомленням правил користування даними предметами. Перед вчителем постає головне завдання – забезпечити чітке дотримання техніки безпеки під час роботи з інструментами та матеріалами.

Виконання правил організації практичної художньої діяльності допомагає учневі раціонально використовувати свій час, дотримуватись чіткості в практичній діяльності, бути акуратним, організованим, розвивати організаційно-художні вміння. Тому вчителю необхідно подбати про те, щоб учнями були добре засвоєні такі правила : *“Правила безпеки під час роботи на уроках образотворчого мистецтва”, “Правила гігієни на уроках образотворчого мистецтва”, “Правила культури роботи та поведінки на уроках образотворчого мистецтва”.*

Професійно-педагогічна майстерність учителя базується на достатній теоретичній і практичній підготовці з фахового предмету (зокрема образотворчого мистецтва), яка ґрунтується на :

- 1) розвитку індивідуальних художньо-творчих здібностей вчителя з образотворчого мистецтва;
- 2) психолого-педагогічних знаннях про вікові особливості художньої діяльності молодших школярів;
- 3) опануванні методиками діагностування рівнів розвитку дітей та забезпечення їх використання на образотворчій художній практиці;
- 4) формуванні вироблення дослідницького підходу до педагогічної

діяльності;

5) ознайомленні з сучасними технологіями викладання образотворчого мистецтва в початковій школі.

За таких умов підготовки вчителем до теоретичної і практичної роботи з молодшими школярами, дозволяє йому досконало володіти основами образотворчої грамоти, знаннями з методики викладання образотворчого мистецтва в початковій школі, постійно вдосконалювати знання і вміння з образотворчого мистецтва, вивчати досвід кращих учителів-методистів, цікавитися відповідною літературою, дбати про належне обладнання уроків і високий науково-методичного рівня урочних занять та позакласної роботи.

Процес підготовки вчителя до уроку є важливим для здійснення процесу формування уміння організовувати художню діяльність учнів. На попередньому етапі підготовки йому необхідно опрацювати навчальну програму з образотворчого мистецтва, проаналізувати підручники, методичні посібники з даного предмету, узагальнити методичний досвід методистів та вчителів-практиків з даного питання. На основі попередньої роботи, розробити календарно-тематичне планування з урахуванням теми та з'ясувати на якому уроці краще сформулювати ті чи інші організаційно-художні уміння; зазначити, що учні мають знати і розуміти щодо складових (компонентів) уміння організовувати художню діяльність на кінець навчального року.

Попередня підготовка вчителя є фундаментом для безпосереднього етапу формування у молодших школярів уміння організовувати художню діяльність, які конкретизуються у плануванні і складанні конспекту кожного уроку. Де визначається тема, мета, завдання навчання, виховання і розвитку учнів. Після чого вчитель структурує урок, дотримуючись загального алгоритму :

1) встановлює послідовність етапів уроку, заздалегідь розподіливши навчальний час відповідно до необхідної кількості хвилин, які витрачаються для виконання певних видів художніх робіт (для організації фронтальної

роботи потрібно менше затрат часу, на відміну від парної, групової чи колективної форми роботи; для застосування різних методів, які потребують значних витрат часу : гра, дискусія, театралізація тощо),

2) зазначає зміст дидактичного матеріалу;

3) визначає методичне забезпечення (методи, прийоми, технології та форми роботи учнів);

4) підбирає навчальне обладнання (наочні та технічні засоби).

Підготовка вчителя до будь-якого уроку образотворчого мистецтва передбачає виготовлення демонстративного зразка (виробу чи малюнка) по темі уроку. Це дає можливість вчителю передбачити всі можливі труднощі, з якими можуть зустрітися учні в своїй практичній художній діяльності, знайти шляхи подолання перешкод, тим самим зберегти та правильно розрахувати час на уроці, правильно організувати художню діяльність.

Учитель, який веде урок образотворчого мистецтва, завдяки своїй фаховій підготовці і досвіду роботи, є провідною фігурою в спеціальній організації видів і форм образотворчої роботи при формуванні умінь організовувати художню діяльність молодших школярів на уроках.

Практика свідчить, що дотримання вчителем *психолого-педагогічних умов*, щодо організації педагогічної діяльності на уроках образотворчого мистецтва, допоможуть учням практично сформувати і зафіксувати в своєму досвіді умінь організовувати художню діяльність. До таких умов ми відносимо :

1. Створення сприятливих умов для формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва та творчого розвитку учнів, доброзичливої атмосфери, коректного навчального спілкування.

2. Зміст бесіди та пояснення мають бути зрозумілі, доступні для учнів і відповідати їх віковим і психофізичним можливостям.

3. Не загострювати увагу на невдачах, поразках під час роботи, підвести дитину до позитивного рішення даної ситуації.

4. Враховувати уподобання дітей, їх бажання, індивідуальні особливості навчання, поважати його творчі задуми.

5. Бути зразком для учнів, демонструвати свої організаційні та художні вміння, а також результати своєї художньої діяльності.

6. Вміти вислуховувати учня, коли він пояснює свою думку чи доводить правильність свого рішення.

7. Вміти адекватно корегувати виконання художніх завдань молодшими школярами, намагаючись приносити учням задоволення та радість.

8. Не поспішати підказувати та допомагати учневі.

З метою ефективного формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність і для постійного творчого пошуку вчителем ефективних і раціональних методів навчання й виховання учнів на уроках образотворчого мистецтва пропонуємо звертати увагу на організаційні складові уроку.

Організаційний аспект уроку складається з ряду основних структурних складових :

- ✓ *структура уроку,*
- ✓ *організація навчального матеріалу,*
- ✓ *організація педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів,*
- ✓ *організація навчально-матеріального забезпечення та технічного оснащення уроку,*
- ✓ *раціональне використання часу на уроці.*

В свою чергу основні структурні складові мають конкретні параметри. Аналіз та опис параметрів подано в додатку Г. :

Таким чином, використання вчителями такого підходу до формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва буде сприяти більш ефективному формуванню даного виду умінь і кінцевому якісному результату.

Висновок до другого розділу

Аналіз дидактико-методичної літератури з образотворчого мистецтва для молодших школярів (програми, підручники, методичні рекомендації, навчальні посібники) розкрив суттєві недоліки в організації художньої діяльності учнів початкової школи. Головним негативним фактором, що впливає на зниження працездатності, швидкого виконання завдань та якості продуктів образотворчої діяльності (малюнки, виконані різними фарбами та техніками, вироби з різних матеріалів : паперу, пластиліну, глини, тіста, природного матеріалу) є недостатня розробленість методики формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність.

Результати проведеного дослідження підтвердили, що підвищення рівня сформованості у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва можливе, якщо вчитель у методиці поетапного формування дотримується таких умов : використання вчителем спеціально організованого комплексу художньо-інтеграційних та корекційних впливів на особистість дитини; реалізація інтегрованого принципу навчання (до відбору змісту, форм, методів та засобів організації та формування у молодших школярів умінь організовувати художню діяльність на уроках образотворчого мистецтва); урахування психологічних особливостей, індивідуальних здатностей і художньо-творчих здібностей молодших школярів у процесі оволодіння ними різними видами образотворчої діяльності; дотримання санітарно-гігієнічного режиму в різних видах художнього навчання.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування особливостей формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва шляхом використання у навчальному процесі системи поетапного формування означеного вміння, що дало підстави сформулювати узагальнюючі висновки :

Аналіз філософських, естетичних, психолого-педагогічних та методичних джерел показав, що, незважаючи на різноманітність і обсяг теоретичного та методичного матеріалу, пов'язаного з початковим етапом навчання молодших школярів образотворчому мистецтву, формує питання у них умінь організовувати художню діяльність під час уроків образотворчого мистецтва. залишається недостатньо вивченим. Ця проблема, хоча визнана як ключова для успішного навчання і досягнення якісних результатів у художній діяльності, не досягла належної уваги в дослідженнях.

Це питання стосується сучасного підходу до навчання образотворчому мистецтву в загальноосвітній школі і відображено в нормативних освітніх документах, таких як Державний стандарт початкової загальної освіти та навчальна програма. Частина годин, відведених для вимог цього питання, не відповідає реальним потребам та вимогам навчального процесу, особливо враховуючи складний зміст, пов'язаний з художньо-образним і асоціативним мисленням, усвідомленням ідеї твору, розумінням жанрово-стильових особливостей мистецтва та вмінням переносити їх на практичний. рівень. У розділі також були уточнені поняття, пов'язані з проблемою дослідження, такі як «уміння», «організаційно-художнє уміння» та «уміння організовувати художню діяльність».

Аналіз сутності загальнодидактичного поняття "уміння" і його інтерпретація дозволили виявити, що відсутнє єдине визначення цього поняття серед авторів, а проблема "уміння організовувати художню діяльність" молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва трактується науковцями, вченими та вчителями-практиками таким чином:

двосторонній процес взаємодії вчителя і учня, як специфічна форма пізнання учнями організаційних основ ефективного навчання образотворчому мистецтву (знань, умінь, навичок), засвоєння спеціальних інтегративних способів організації художньої діяльності: зовнішніх (оптимальної організації навчальної діяльності: забезпечення культури робочого місця, раціонального розташування приладдя, живописних і графічних способів виконання дій та технічних прийомів образотворчої роботи з використанням відповідного їм інструментарію тощо) та внутрішніх (розумових) способів організації (планування учнем художньої діяльності, визначення способів самостійного добирання ефективних засобів створення художніх творів, уміння адекватно здійснювати самоконтроль та самооцінку якості продукту образотворчої діяльності).

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження допоміг визначити такі недоліки організації художньої діяльності та пов'язаних з нею умінь: у навчальній практиці початкової школи на уроках образотворчого мистецтва недооцінюються його можливості як візуального виду мистецтва, його специфічний широкий обсяг всіх сфер людської діяльності, а також художні особливості, які сприяють різнобічному розвитку дитини; в програмі з образотворчого мистецтва для початкової школи не визначена структура уміння організовувати художню діяльність; існуючі методичні підходи в образотворчому мистецтві не забезпечують формування у молодших школярів організаційних умінь у художній діяльності, оскільки існує недостатня методична підготовка вчителів початкових класів.

На основі здійсненого аналізу науково-методичної та педагогічної літератури теоретично обґрунтовано компонентну структуру (мотиваційно-цільовий, організаційно-пізнавальний, контрольно-регулювальний, евристично-результативний) процесу формування досліджуваних умінь. Критеріями, що визначали сформованість умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва виступали: міра потреби дитини у ефективній організації художньої

діяльності й отриманні якісного її продукту; ступінь обізнаності молодших школярів у суті та оптимальній організації власної образотворчої діяльності, практичній орієнтації та застосуванні накопиченого досвіду; наявність оцінювальних навичок та міра вміння своєчасно виправляти помилки.

Отримані результати дослідження сприяли опису системи, яка мала такі взаємопов'язані складові : мета; завдання; структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів; підходи; функції; принципи; методи; форми; психолого-педагогічні умови, які сприятимуть узгодженості та координації дій вчителя при організації формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на всіх етапах навчання у початковій школі.

Результати дослідження дали підстави сформулювати методичні рекомендації щодо формування умінь організовувати художню діяльність у молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, в яких розкриваються психолого-педагогічні умови, спрямовані на вдосконалення процесу формування; правила організації практичної діяльності учня в ході здійснення художньої діяльності. Дані рекомендації можуть бути використані у професійній діяльності вчителя початкових класів та образотворчого мистецтва, керівника гуртка художнього напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П., Лутай В. С. Про концептуальні засади філософії освіти України // Нова парадигма. Вип. 36. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. С. 8-20.
2. Антощак О., Ганжала І., Ніколаєнко Н. Розуміння – розум – творчість. Київ : Видавничий дім “Шкільний світ” : Вид. Л. Галіцина, 2006. 112 с.
3. Божко Л. І., Ланіна І. В., Лейбіна О. О. Предметний тиждень у школі. Образотворче мистецтво : [методичний посібник для вчителів]. Х. : ПФ «Антіква», 2002. 80 с.
4. Бондар В. І. Дидактика : Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К. : Либідь, 2005. 264 с.
5. Вікова і педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К., 2007. С. 102-130.
6. Волкова Н. П. Педагогіка : Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. 576 с.
7. Волкова Ю., Федієнко В. Уроки малювання (Розвиток естетичного смаку та навичок малювання). Харків : «Школа», 2005. 64 с.
8. Воляннюк, А. Мотивація як фактор підвищення навчальної успішності молодших школярів // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. – Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 27, т. 1. С. 241-245.
9. Вороніна Л. П., Снісаренко О. С. Шляхи формування умінь організації навчально-пізнавальної діяльності учнів // Педагогіка : республіканський науково-методичний збірник. № 28/Ред. М. Д. Ярмаченко. Київ : Радянська школа, 1999. 128 с. С. 14-21.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.,
11. Демчишина А. А., Мозола Р. С. Рухливі ігри. Київ.: Рад. шк., 2005. 190с.

12. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] 2017.
Режим доступу до ресурсу: http://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf
13. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. 112 с.
14. Зеленченко Т. Б. Вчись малювати. Посібник для учнів 1 класу. Тернопіль: Підручник і посібник, 2008. 64 с.
15. Зязюн І. А. Інтеграційна функція культурної парадигми // Професійно-художня освіта України : зб. наук. праць [редкол. : І. А. Зязюн (голова), В. О. Радкевич, Н. М. Чепурна (заступники голови) та ін.]. Київ; Черкаси : Видавництво “Черкаський ЦНТЕІ”, 2008. Вип. V. С. 3-13.
16. Калініна Т. Перші успіхи в малюванні : [заняття з дітьми дошкіль. та мол. шкіль. віку]. К. : Вид. дім «Шкіль. світ» : Вид. Л.Галіцина, 2006. 112 с.
17. Канюк С.С . Психологія мотивації: Навчальний посібник. К.: Либідь, 2002 С. 238-248.
18. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамоти : навч. посіб. 2-ге вид., перероб.і допов. К. : Вища шк., 2002. 190 с.
19. Коваль Л. Г.Особливості оцінної діяльності дітей у галузі мистецтва // Початкова школа 1998. №6. С.90-97.
20. Кодлюк Я. П. Формування уміння вчитися // Навчання і виховання учнів 1 класу : [методичний посібник для вчителів упор. Савченко О. Я.] : стаття Кодлюк Я. П. К. : Початкова школа. 2002. С. 60-78.
21. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : [монографія]. Рівне : Волинські обереги, 2009. 384 с.
22. Корж О. Образотворче мистецтво : худож.-пед. діяльність : [метод. посіб.]. К. : Задруга, 2008. 84 с.
23. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 1989.

24. Кучерявий О. Г. Педагогіка і психологія дитячої творчості (Аспект самоформування вмінь організувати творчість дітей) : [навч. посібник]. К. : ІЗМН, 1998. 156 с.

25. Лазаревський С. В. Методика формування у школярів загальнонавчальних умінь // Педагогіка № 26. С.13-20.

26. Лайсанова О. М. Уроки образотворчого мистецтва : [методичний посібник. 2 клас]. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2003. 112 с.

27. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. [навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни]. К.: « ЕксОб», 2001. 304 с.

28. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання. Навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.

29. Любарська Л. М. Образотворче мистецтво : [підруч. для 3 кл.]. К. : Форум, 2003. 112 с.

30. Любарська Л. М., Резніченко М. І. Образотворче мистецтво : [підруч. для 1 кл.]. К. : Форум, 2002. 112 с.

31. Любарська Л. М., Резніченко М. І., Протопова О. М. Образотворче мистецтво : [підруч. для 2 кл.]. К. : Форум, 2003. 127 с.

32. Малиніна І. О., Чен Н. В., Голубєв В. В. Альбом для малювання : додаток до посібника “Образотворче мистецтво” 1 клас. Харків : “Скорпіон ”, 2002. 64 с.

33. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / [Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко]. Х. : Веста : Видавництво Ранок, 2006. 256 с.

34. Мистецтво у розвитку особистості : [монографія] / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. 224 с.

35. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Шкільний світ, 2001. С. 2-7.

36. Невінчана Н. Організаційного аспекту уроку : карта-схема // Завуч. 2006. лютий № 5 (263). с.3-8.

37. Неміш Ю. Образотворче мистецтво: система роботи вчителя // Завуч. 2005. №16(238) 17 с.

38. Образотворче мистецтво 1-7 класи. Навчально-методичний посібник для вчителів / [Полякова Г. А., Божко Л. І., Лейбіна О. О., Климова Л. В., Лимар Г. В.]. Харків : Скорпион, 2011. 160 с.

39. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : [підручник] / Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота. Л. А. Янцур; за заг. ред. Г. В. Сухорукової. К. : Видавничий Дім Слово, 2010. 376 с. : іл.

40. Оновлені програми для початкової школи 1-4 класів. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pochatkova-shkola/onovleni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli-1-4-klasiv>

41. Опаренко А. С. Дидактичні ігри в педагогіці. Наукові пошуки: збірник наукових праць молодих учених. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. Випуск 12. С. 115–119.

42. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.]; за заг. ред. О.П. Пехоти. К.: А.С.К., 2001. 256 с.

43. Основи психології і педагогіки : [навч. посіб.] /. А. В. Семенова, Р. С. Гурін, Т. Ю. Осипова, А. М. Ващенко. За ред. А. В. Семенової. – 2-ге вид., випр. і доп. К. : Знання, 2007. 341 с.

44. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. К. : Освіта України, 2008. 274 с.

45. Палеха Ю. І., Герасимчук В. І., Шиян О. М. Основи психології та педагогіки : [навч.-метод. посібник. – 2-ге вид., доп.]. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. 164 с.

46. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 216 с.

47. Педагогіка : Навчальний посібник / [ред. А. М. Алексюка]. К. : Вища школа, 1985. 291 с.

48. Педагогічний словник / [за редакцією дійсного члена АПН України Янмаченка М. Д.]. К. : Педагогічна думка, 2001. 514с.
49. Подласий І. П. Як підготувати ефективний урок. К. : Радянська школа, 1999. 203 с.
50. Полякова Г. А. Образотворче мистецтво, 1 – 7 класи: теорія навчання, календарне-тематичне планування. [Основні поняття з образотворчого мистецтва: навчально-методичний посібник для вчителів]. Харків : «Скорпион», 2001. 160 с.
51. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під керівн. В.Б. Шапаря. Х. : Прапор, 2009. 672 с.
52. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 1997. 416 с.
53. Савченко О. Я. Сучасний урок в початкових класах. К. : Магістр, 1997. – 256 с.
54. Семенова А. В., Гурів Р. С., Осипова Т. Ю., Ващенко А. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. 2-ге вид., випр. І доп. К. : Знання, 2007. 341с.
55. Скрипченко О. В. Довідник з педагогіки і психології: [навчальний посібник]. К. : НПУ, 2001. 216 с.
56. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень [уклад. Л. Пустовіт та ін.]. К. : Довіра, 2000. 1018 с.
57. Словник синонімів української мови : В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. К. : наук. думка, 2006.
58. Словник української мови / [ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук, V том : Н-О]. К. : Наукова думка, 1994. 740 с.
59. Сойко І. М., Лазаришин І. В. Особливості використання дидактичних ігор на уроках в початковій школі // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць, 2016. № 1 (15). Рівне : РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука. С. 142–147.
60. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. К., 1997. 190 с.

61. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів / [ред. В.В. Дубічинський]. Х. : В Д «ШКОЛА», 2006. 832 с.
62. Теоретичні основи і технології аналізу навчально-виховного процесу на уроці : Дидактичний аспект / [укл. В. І. Бондар]. К. : КДПІ, 1993. 30 с.
63. Тименко В. П. Обдаровані пальчики. Художня праця 1–4 кл. : [комплект пробних підручників з художньої праці]. К. : Спалах ЛТД. 1998. 72с.
64. Трач С. К. Образотворче мистецтво 1клас : [посібник для вчителя]. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2003. 112с.
65. Фіцула М. М. Педагогіка : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти]. К. : Видавничий центр Академія, 2000. 544 с.
66. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ : «Магістр-S», 1998.
67. Чен Н. В., Малиніна І. О., Голубєв В. В. Образотворче мистецтво 1 клас : [методичні розробки уроків]. Харків : Скорпіон , 2003. 128 с.
68. Шапошнікова І.М. Умови забезпечення дидактико-методичної підготовки майбутніх вчителів початкової школи // Наукові записки. Педагогічні та історичні науки. К.: НПУ, 2002. В.47. С. 232-239.
69. Шевнюк О. Л. Культурологія / Олена Леонідівна Шевнюк; [навч. посіб. – 3-є вид., стер.]. К. : Знання-Прес, 2007. 353 с.
70. Ягупов В. В. Педагогіка: [навчальний посібник для студентів пед. спец. вищих навчальних закладів]. К. : Либідь, 2003. 560с.
71. Янковська І. М. Проблема використання організаційних умінь молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва в психолого-педагогічній літературі // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 8 : збірник наукових праць. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. С. 175 – 180.

Додатки

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів

Вкажіть та необхідне підкресліть :

❖ П. І. П. та яку посаду Ви займаєте в школі (вчитель початкових класів, вчитель образотворчого мистецтва, керівник образотворчого гуртка) – _____

❖ спеціальність за дипломом – _____

❖ стаж роботи в початковій школі – _____

Дайте відповідь на питання :

1. Чи належне місце відводиться урокам образотворчого мистецтва в практиці загальноосвітніх шкіл? _____

2. Чи має значення для формування організаційних умінь те, хто проводить в початковій школі уроки образотворчого мистецтва вчитель початкових класів чи спеціаліст в галузі образотворчого мистецтва? _____

3. Чи впливає організація образотворчої діяльності (чітке розміщення приладдя до різних видів образотворчої діяльності та вміння планувати свою образотворчу діяльність) на формування організаційних умінь учнів початкових класів та якість кінцевого результату? _____

4. Чи працюєте ви систематично над формуванням організаційних умінь учнів на уроках образотворчого мистецтва? Поясніть свою позицію. _____

5. Якими методами, прийомами, засобами, Ви, користуєтесь для формування організаційних умінь на уроках образотворчого мистецтва? _____

6. За програмою якого автора (вказіть прізвище), Ви, працюєте на уроках з образотворчого мистецтва? _____

7. Підручники та посібники яких авторів (вказіть прізвище), Ви, використовуєте при підготовці до уроків чи на уроці образотворчого мистецтва? _____

8. Які шляхи удосконалення формування організаційних умінь на уроках образотворчого мистецтва, на Вашу думку, можуть бути ефективними?

(реорганізація підготовчого етапу уроку, використання спеціальних завдань, стимуляція творчо-пошукових ситуацій, виховання самоорганізованості, заохочення ініціативності тощо) _____

9. Ваші пропозиції щодо удосконалення процесу формування : _____

Експрес-інтерв'ю для вчителів

1. Чи вважаєте, Ви, формування організаційних умінь учнів в початковій школі важливою проблемою для навчально-пізнавальної діяльності?
2. Які уміння з організаційних ви вважаєте найважливішими?
3. Чи формуєте, Ви, організаційні уміння в своїх учнів? Яким чином?
4. Чи обговорюється проблема вчителями на нарадах, методичних об'єднаннях чи засіданнях про сформованість чи не сформованість організаційних умінь в учнів початкових класів?
5. Що сприяє формуванню організаційні уміння в ваших учнів?
6. Що заважає формуванню організаційні уміння в ваших учнів?
7. Чи впливає не сформованість організаційних умінь ваших учнів на кінцевий результат їхньої художньої діяльності?

Опитувальник для учнів 1-4х класів

Прізвище, ім'я, по батькові учня, вік, клас в якому навчається.

8. Скажи, будь-ласка, чи відвідував ти садочок?
9. Проводилися у вашій групі заняття з малювання чи ліплення, а з аплікації? Вони були цікаві чи ні?
10. Хто готував матеріали (папір, пластилін, глину тощо) та інструменти (пензлики, олівці, ножиці тощо) до заняття? Вихователь чи ти сам?
11. Скажи, будь-ласка, тобі подобається малювати (чи ліпити, виготовляти аплікацію)? Чому?
12. Ти готуєшся до уроку образотворчого мистецтва з бажанням чи ні? Поясни чому?
13. Як треба підготуватись і що треба підготувати, щоб намалювати малюнок?
14. Яке приладдя, матеріал треба для роботи з ліплення?
15. Як ти оберігаєш свої інструменти, матеріали, щоб не псувались, не ламались?"
16. А що треба підготувати для виготовлення аплікації? Який інструмент підчас цієї роботи є небезпечним?

17. А що це значить : “Тримати робоче місце впорядку”? Ти завжди дотримуєшся цього правила під час роботи на уроці образотворчого мистецтва?

18. Скажи, будь-ласка, свої малюнки, роботи ти виконуєш сам чи тобі допомагає хтось (мама, тато, сестричка, братик, вчителька та інші)?

19. Тобі подобаються твої вироби, малюнки, які ти виготовляєш сам?

20. А чи подобається тобі, як малюють, ліплять інші учні твого класу?

21. Ти любиш малювати, ліпити, вирізати з паперу, тобто займатись різними видами образотворчого мистецтва в школі чи дома?

22. Тобі цікаво, а що будете робити на наступному уроці образотворчого мистецтва чи ні?

23. Як ти зберігаєш свої малюнки, вироби?

Бланк-анкета учня (чи учениці) класу

Прізвище та ім'я

№	Запитання	Відповідь обведи овалом	
		Так	Ні
I	I блок. Правила культури роботи та поведінки на уроках образотворчого мистецтва		
1.	Ти вчасно готуватись до уроку;	Так	Ні
2.	Не порушувати дисципліну під час уроку;	Так	Ні
3.	З повагою відноситись до свого майна та майна інших учнів;	Так	Ні
4.	Приймати активну участь в роботі на уроці образотворчого мистецтва;	Так	Ні
5.	Стримувати свої емоції під час уроку (не сміятись голосно, не викрикувати, не висловлювати репліки в чийсь адресу);	Так	Ні
II	II блок. Правила гігієни на уроках образотворчого мистецтва		
1.	Ти слідкуєш за своєю поставою під час роботи на уроці образотворчого мистецтва;	Так	Ні

2.	Під час уроку не брудниш свій одяг руки та обличчя, шкільне майно фарбою, глиною, пластиліном, клеєм, та іншим;	Так	Ні
3.	Прибираєш робоче місце після роботи та приладдя яким працюєш на уроці (пензлики з під фарби та клею вимивай водою, дощечки, стеки – витирай вологою серветкою чи ганчіркою, залишки матеріалу після ліплення зшкрябуй з дощечки, стіл протри вологою серветкою або ганчіркою);	Так	Ні
4.	Вимиваєш руки з милом після прибирання на робочому місці;	Так	Ні
III	II блок. Правила безпеки під час роботи на уроках образотворчого мистецтва		
1.	Роботу розпочинаєш з дозволу вчителя;	Так	Ні
2.	Користуєшся приладдям на уроці лише за призначенням;	Так	Ні
3.	Не розмовляєш, не крутишся, не розмахуєш руками, не штовхаєшся ліктями, не розвертаєшся до сусідів на задній парті під час роботи з інструментами в руках;	Так	Ні
4.	Тримай своє робоче місце в порядку та все приладдя на уроці на відповідному місці;	Так	Ні

**Рівні, критерії оцінювання сформованості у молодших школярів
уміння організовувати художню діяльності на уроках образотворчого
мистецтва (за І.М.Янковською)**

Рівень навчальних досягнень	бали	Критерій оцінювання
І – Початковий рівень (II)	1– 4 балів	<i>Мотиваційно-цільовий компонент.</i> Учень : не проявляє інтересу до організаційної підготовки до уроку образотворчого мистецтва та не має бажання бути підготовленим до різних видів образотворчої діяльності; не має потреби у якісному художньому самовираженні за рахунок чітко запланованих організаційних дій.
		<i>Організаційно-пізнавальний.</i> Учень : не може самостійно організувати своє робоче місце; демонструє слабо сформовані знання, щодо підготовки до уроку образотворчого мистецтва (плутає назви приладдя, його місце розташування на робочому місці під час практичної діяльності); має уявлення про існування правил : етичної поведінки на уроки образотворчого мистецтва, гігієни і техніки безпеки, культури роботи, культури роботи з фарбами на палітрі, добору потрібного кольору і консистенції але не дотримується їх; володіє не значною частиною термінології художньо-образної мови, примітивно висловлює свою думку користуючись обмеженим словниковим запасом; не володіє вміннями самоорганізації до образотворчої діяльності.
		<i>Контрольно-регульовальний.</i> Учень : не завжди реагує та дотримується інструкцій вчителя, щодо організації робочого місця на уроці образотворчого мистецтва; не бажає і не вміє оцінювати художні роботи і твори власної діяльності (здійснювати самоконтроль); байдужий до вдосконалення власних організаційних вмінь для забезпечення власних художніх робіт; не орієнтується в послідовності планування організаційних дій.
		<i>Евристично-результативний.</i> Учень : не володіє нестандартним вирішенням організаційних завдань; не використовує свій творчий потенціал у процесі організаційної підготовки до уроку образотворчого мистецтва; не має потреби в художньому самовираженні за

		рахунок конструктивної організації образотворчої діяльності.
II – Достатній (Д)	5 – 8 балів	<i>Мотиваційно-цільовий компонент.</i> Учень : потребує допомоги при організації роботи та її завершення; проявляє нестійкий інтерес до організаційної підготовки до уроку образотворчого мистецтва та має бажання бути підготовленим до різних видів образотворчої діяльності при настановах вчителя; не усвідомлює потреби у якісному художньому самовираженні за рахунок чітко запланованих організаційних дій.
		<i>Організаційно-пізнавальний.</i> Учень : не завжди розуміє як послідовно та вчасно підготуватись до уроку; організувати робоче місце до практичної роботи (підібрати відповідний матеріал та приладдя до теми уроку); знає правилами гігієни і техніки безпеки, культури роботи з приладдям та інструментами, правилами поведінки на уроках образотворчого мистецтва але не завжди в практичній діяльності їх застосовує самостійно; при аналізі чи висловлені думки недостатньо володіє спеціально-художньою термінологією образотворчої мови; при аналізі чи висловлені думки звертається за допомогу до вчителя. Не завжди самостійно систематизує та узагальнює художній матеріал.
		<i>Контрольно-регульовальний.</i> Учень : часто звертається за порадами до вчителя, допомогою однокласників. Не завжди вміє : сприймати та репродукувати візуальні образи, робити переконливі висновки, послідовно викладати свої думки. Під час використання знань з тематичного художнього матеріалу, трапляються помилки. Спостерігаються поодинокі недоліки у відтворенні художньо-образному оформленні своїх роздумів щодо оцінки творів мистецтва.
		<i>Евристично-результативний.</i> Учень : мають місце позитивні зміни у творчій художній діяльності, але не впевнений у своїх здібностях.
III – Високий (В)	9 –12 балів	<i>Мотиваційно-цільовий компонент.</i> Учень : учень розуміє значення організаційних умінь у образотворчій діяльності для отримання якісних художніх результатів; усвідомлює практичну необхідність у застосуванні набутих знань в образотворчій діяльності.

		<p><i>Організаційно-пізнавальний.</i> Учень : виявляє стабільні знання спеціальної художньої термінології, допущені неточності у формуванні спеціальної художньої термінології може виправляти самостійно;вміє систематизувати, узагальнювати, аналізувати твори візуального мистецтва, порівнювати їх з творами інших видів мистецтв та життєвих явищами. самостійно прибирає робоче місце після виконання завдання;</p>
		<p><i>Контрольно-регульовальний.</i> Учень : може самостійно виправити неточності допущені в художній роботі, реагує на поради і рекомендації вчителя; бере активну участь в обговоренні й оцінюванні робіт товаришів, мотивує свої судження;</p>
		<p><i>Евристично-результативний.</i> Учень : володіє тематичним художнім матеріалом у межах програми, вміє використовувати набуті знання, уміння і здібності у нових художньо-творчих завданнях.</p>

Вправи на підготовку аналізаторних систем дітей до художньої діяльності

Вправа №1 “Магазин “Юний художник””

Мета^о: розвивати зорову і слухову пам’ять, ознайомити з назвами приладдя для художньої діяльності на уроках, закріпити набуті знання, поповнити словник учнів образотворчими термінами.

Методи^о: гра, бесіда, показ – демонстрація предметів.

Обладнання^о: предмети – інструменти (або предметні малюнки), полиці для демонстрації.

Методика підготовки вправи : для проведення гри вчитель заздалегідь вибирає учня (учнів), з яким (якими) в позаурочний час проводить інструктаж, щодо змісту проведення гри, підбору та опису інструментарію.

Хід гри : перед початком гри вибирається *учень-продавець*. Гру можна проводити у декілька способів :

1 спосіб. *Учень-продавець* пропонує дітям в класі предмет-інструмент, називаючи його назву, даючи йому опис або характеристику. Наприклад^о: - це фарба, називається – акварель. Вона потрібна для малювання, розводиться водою, розтікається, якщо малювати на мокрому папері. Клас підтримує правильну розповідь словом “Дякуємо”. *Учнем-продавцем* можуть бути по черзі всі учні класу.

Загадки

1. Намалювати можна нею

Будинок, хмари і поля,

Зелену затишну алею,

Високі гори і моря.

Зачарувати можна нею –

Така вона чудова й гарна!

Ти знаєш, як зовуть цю фею?

Її зовуть, звичайно ... (*Фарба*).

2. Всяк школяр його шанує,

Бо він пише ще й малює.

Хто ж цей славний молодець?

Це, звичайно... (*Олівець*).

11				4											
5															

По-горизонталі:

1. Інструмент художника у вигляді держачка з шерстю на кінці.
2. Твір художника, зазвичай висить на стіні.
3. Загальний вигляд предмета, окреслений лінією, контуром.
4. Риска, за допомогою якої створюється малюнок олівцем.
5. Зображення, що виконане на папері, картоні фарбами.

По-вертикалі:

6. Величина будь-чого.
7. Рідкі, напіврідкі чи тверді кольорові речовини.
8. Різниця у світлості між зображенням і фоном.
9. Художнє зображення світу фарбами.
10. Незначна відмінність одного і того ж кольору.
11. Місце розмитості на поверхні фарби.

Структурні складові уроку

Аналіз ряду основних структурних складових при організаційному аспекті уроку :

1) **структура уроку** : перевірка домашнього завдання; актуалізація і корекція опорних знань учнів; організація вивчення нового матеріалу; організація закріплення, систематизації та узагальнення знань учнів; організація давання домашнього завдання.

2) **організація навчального матеріалу** : відповідність змісту навчального матеріалу темі, меті і завданням уроку; логіко-структурний аналіз навчального матеріалу; аранжування та структурування навчального матеріалу; визначення основного, істотного в навчальному матеріалі; визначення описувального, пояснювального, інструктивного навчального матеріалу; нормування навчального матеріалу; та домашнього завдання.

3) **організація педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів** : зовнішня організація діяльності вчителя та учнів на уроці (обладнання й оснащення робочих місць, наявність необхідних приладів, наочності тощо); внутрішня організація діяльності вчителя та учнів – мобілізація їхніх інтелектуальних, фізичних та емоційних зусиль на співпрацю на уроці; організація діяльності вчителя та учнів з урахуванням специфіки кожного структурного етапу уроку та видів навчальної діяльності; забезпечення організації навчального матеріалу на кожному етапі уроку та уроці в цілому (структурування, аранжування, визначити основні, істотні, нормування змісту й обсягу навчального матеріалу); планування, нормування, діагностування та прогнозування педагогічної діяльності вчителя і навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці.

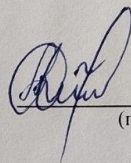
4) **організація навчально-матеріального забезпечення та технічного оснащення уроку** : наявність статичних та динамічних пристроїв, наочних посібників, раціональний відбір та реалізація їх на уроці відповідно до змісту теми, мети і завдання навчання; забезпечення навчання відповідною

методичною літературою, роздатковим, дидактичним матеріалом, наочністю; вибір і реалізація на уроці раціонального комплексу різних типів засобів навчання (ЗН): словесні, візуальні, механічно візуальні, аудіовізуальні, комп'ютер тощо; знання вчителем дидактичних функцій ЗН різних типів та критеріїв їх відбору для використання на уроці (педагогічна доцільність та забезпечення ефективності навчального процесу); автоматизація та технізація демонстраційних процесів (пульт управління. ТЗН, автоматичне зашторювання вікон); наявність та використання на уроці комплектів приладів, навчальних завдань, пам'яток, інструкцій, карток, лабораторних і практичних робіт. Знання вчителя та дотримання норм витрати часу на використання ТЗН (зокрема комп'ютера) на уроці з урахуванням вікових особливостей учнів, специфіка навчального предмета; залучення до навчального процесу помічників учителя із числа учнів (лаборант, консультант, демонстратор, оператор); наявність та використання на уроці оригінальних сучасних посібників, діючих моделей (стандартних чи індивідуального виготовлених); формування вмінь в учнів користуватися обладнанням, ТЗН, додатковою літературою, підручником тощо.

5) раціональне використання часу на уроці: своєчасність початку уроку; витрати часу на зовнішню організацію (взаємне привітання, перевірка відсутніх на уроці, огляд санітарного стану класу та зовнішній вигляд учнів); витрати часу на психологічний настрій учнів на наступну діяльність на уроці (мобілізація інтелектуальних, фізичних та моральних ресурсів); витрати часу на процес “входження” у навчальну працю; чіткість дозування та корекція витрат часу на окремі структурні етапи уроку; витрати часу на окремі види педагогічної діяльності вчителя (організаційна, навчальна, стимульна, контрольна); витрати часу на окремі види навчально-пізнавальної діяльності (організація, планування, нормування, творча самостійна діяльність, практична діяльність та інше); своєчасність закінчення уроку, забезпечення організованого відпочинку учнів на перерві, провітрювання класних приміщень.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів
мають посилання на відповідне джерело.

Балан О. М.

(підпис)